

ילקוט ווהלין

76 שנה למדינת ישראל

גיליון מס' 73

אב תשפ"ד - אוגוסט 2024

ילקוט וזהלן

76 שנה למדינת ישראל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

גיליון מס' 73
אב תשפ"ד - אוגוסט 2024

בהוצאת: האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל
היכל יהדות ווהלין, רח' כורזין 10, גבעתיים 53583
טלפון: 03-5717621, פקס: 03-7321605

העורך הראשון יהודה מרין ז"ל
וחברי המערכת: בוריס בריק ז"ל
אברהם ביבר ז"ל
יוסף גליצקי ז"ל

המערכת: ציפי קרלין

עריכה: ציפי קרלין

עריכה לשונית: טובה פרידלנד

מאמרים, כתבות, שירים, דברי זיכרון, רשמי מסע ותמונות
יתקבלו בברכה.
ניתן להעביר אל מזכירת המערכת גב' זהבה ויסברג:
wohlinorg@bezeqint.net

עיצוב: רויטל אביב
הדפסה: דפוס שלמה לוי בע"מ 052-5471060

תוכן עניינים

- לזיכרם..... 4
 קול קורא להגשת עבודות הנצחה..... 9
 דבר יו"ר האיגוד..... 11
 דבר ראש העיר מר רן קוניק, בעצרת הזיכרון..... 12
 דבר יו"ר אגוד יוצאי ווהלין, מר יאיר אפל, בעצרת הזיכרון..... 14

טקס הנחת זרי הקהילות תשפ"ד

- דברי פתיחה, ד"ר רותי לוסטיג..... 16

אזכרה שנתית תשפ"ג לזכר קהילות ווהלין שנכחדו בשואה

- סיפורה של שושנה דננברג..... 18

עולמות שחרבו

- השמדת היהודים בדובנא / נועם בינשטוק..... 21
 ולודימרץ, עיר הולדתו של אבי, אייזיק לייפר / מוטי לייפר..... 29

מסעות לוהלין

- מיין שטעטלע קורץ - רשמי ביקור, 2005..... 36
 מסע לקורץ / נחמה טורבן..... 37

פרטיזנים ולוחמים

- הגיבור מקוסטופול - אברהם-יעקב בריי / ממכתבו של שלום בריי..... 39
 דיוקנו של אדם ולוחם יהודי - חיים-יידל שליפר..... 40
 אומץ וגבורה של לוחם יהודי פרטין - ישראל דובינה / ברוך גוטמן..... 42
 אלטר טוקטין יליד לודביפול / ברוך גוטמן..... 44

ספרים חדשים

- זכות האורות באפילה / מרים דרוך-יקירה..... 45
 בתי כנסת באוקראינה ווהלין / ולדימיר לויין סרגיי קרבצוב..... 46

דבר הצעירים

- סליחה, סבתא וסבא שלך מוהלין?..... 53

- דברים לזכרו של משה טרוסמן ז"ל..... 55

- הנחת זרים בטקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ד..... 56

**חברי איגוד יוצאי ווהלין
משתתפים בכאבן ובאבלן של המשפחות שאיבדו את יקיריהן,
מתפללים להשבת החטופים, להחלמת הפצועים,
להצלחת כוחות הביטחון, ההצלה, וצוותי הרפואה**

מייחלים לשקט, חוסן וביטחון לעם ישראל

**חברי האיגוד משתתפים בכאבן ובאבלן של משפחות יוצאי ווהלין
שאיבדו את יקיריהם:**

סמ"ר ים גלס ז"ל

סמ"ר עדי-אודיה ברוך ז"ל

סמ"ר איתי חן ז"ל

יגאל וסינדי פלש ז"ל

יהי זיכרם ברוך

יום גלס ז"ל

ביתם של ענת וליאור גלס | נכדתם של עליה וזאב גלס | ניתנתם של קלה חב רס פדומא

יום גלס, נרצחה באכזריות ב-7 באוקטובר 2023. זה קרה בשמחת תורה. הימים האחרון של חג סוכות. החמאס העלה את החמ"ל שהייתה בו באש, ויסוד תשע תעצומות נספו בשרפת. יום היא הניחה של קלה רס מבית משפחת הורביץ, גם משפחת רס וגם משפחת הורביץ היו בשלה בדומה לפני מלחמת העולם השנייה.

מלחמת העולם השנייה פרצה, והגרמנים הגיעו לדומה, וככל שידע לי נכון, באוקטובר 1942 בשמחת תורה הייתה שם אקציה גדולה מאד, ובסורות היד נרצחו אלפי יהודים. בעיהם היו אמא של אבי והמון בי משפחה של אמא שלי, משפחת הורביץ נרצחה סבתא של אמא שלי, בלה הורביץ, אחיה הקטן של אמא שלי, נפתלי (טולק) הורביץ, דודת של אמא שלי ושלושה בי דורים שלשנים מהם קראו, כמו אחיה של אמא שלי נכנס שקראו לסבא שלהם) נפתלי טולק.

טולק וישראל בני משפחתה של אמא נרצחו באוקטובר 1942, בשמחת תורה. באוקטובר 1946 נולדה אחותי נטילה (סליה) קראו זה על שמו של טולק. טילה נולדה באוקטובר, חידה 60 וקצת שנים ומתה באוקטובר (2007). בערב שמחת תורה כבר לא הייתה בחיים.

בלתי נתפס שהנכדה של טילה תרצה גם היא באוקטובר (2024). אפשר היה לחשוב שרצחו אותה בגלל שהייתה חילת, אבל מחבלי החמאס עינו ורצחו גם המון נשים צעירות וקצות שאין חילת וגם ילדים ותחזקות וגם גברים זקנים. אפילו בכלבים הם פגעו וחטפו גם אותם מביטם לעזה, סתם כדי לריום סבל לצור חי. ואחרי שעינו ורצחו, התקשרו לאימהות שלהם לספר באווה ובשמחה על "מעשי הגבורה שלהם" - הפשעים האיומים כנגד האנושות שביצע ב-7 באוקטובר.

לא נשאר לי מילים, רק דמעות

דחתה, מרים מונס

טולק הורביץ הי"ד, ילקוט 70 עמ' 21

עדי-אודיה ברוך ז"ל

**מתם של אודית ואברהם ברוך | נכדתם של שושנה ובתורד ברוך
ניצתם של בוגיה ויצחק אופשטיין ממרוויץ**

עדי אודיה ברוך הי"ד, מלדה גדולה בקרית מטפים שבשומרון. היא למדה באולפנת השומרון באלקנה במעמדת קולנוע ועיצוב גרפי מגיל צעיר מאוד. ידעה להציג מטרות ולהשיגן ולא יתירה גם אם היה קשה.

עדי התגייסה לצבא התעקשה על שרות משמעותי שבו חוכל להשפיע ולחרתם לעדיה. היא שרתה כסמב"צית חי"ר בחטמ"ר יהודה ואף קיבלה שם מצטיינת מח"ט החפלה להיות בת בית בקרב חבריה לצבא ומפקדיה. עם שחרורה מצה"ל פתחה עסק לצילום חתונות שהתפתח צמח, ואצת התעקשו שהיא תצלם אותם ביום המאשר בחייהם. עדי הייתה ילדה שמחה שאהבה את החיים, חכתה להקים בית ומשפחה עם אהוב לדה מגיל ילדות - נבו יאן, שתכנן להציע לה ישראין בימים הולדתה שחל חודש לאחר שנפלה. הטבעת הייתה לה, אך לעצמו עדי לא אכחה.

עדי ז"ל היא מתם של הררי ע"ה שניצלו מהטבח בעיר מרוויץ. בגבורתה ובנחישותה אימי הצליחה להחזיר לחיק היהדות את אביבה, ילדה יהודיה שנמסרה למשפחה פולנית, סיכנה את חייה וחטפה אותה מידי הנאצי.

עדי לא קיבלה צו 8, אך התעקשה לקבלו כשהצליחה להשיג את מבקשה, לבשה ללא היסוס את המדים בהם הייתה כה גאה, ויצאה לעשימה של הקמת מערך הגנה על בסיס מצלמות הפתילות בעיר שדרות.

בתאריך כ"ז תשרי, 12.10.2023, היום החמישי למלחמה, עם כניסתה לעיר, החל מטח גדול של רקטות.

עדי הספיקה לצאת מהרכב, לשבב על הכביש אך רקטה נפלה פחות ממטר מחצי ממנה וחסה נפלע בראשה. במישה לדה"ח איבדה את ההכרה ונפטרה מפצעיה. עדי השאירה אחריה שדים רבים שבתבה, מורשת של חיק, שמחה ואור גדול.

**הי זכרה ברוך
סנחא שושנה ברוך**

סיפורם של בוגיה ויצחק אופשטיין ילקוט והלין 66 עמ' 37

איתי חן ה"ד

בנם של חבי ורחית חן | נכדם של יעקב ורחל נפתח, מחקיטנה

החיל החטוף איתי חן, הילד האמצעי שלנו, התגייס לשריון והיה שם על הגבול כאשר השבת השקטה הפכה לשבת שחורה.

סבא של איתי הוא יעקב (ניק) נפתח, אביו של רובי חן, יעקב ומשפחתו היו חלק מקהילת רוקיטנה במחוז והלין. כשיעקב היה בן 12 בלבד, הוא ומשפחתו ברחו מהנאצים לתוך רוסיה. לאחר סיום המלחמה המשפחה חזרה לרוקיטנה, אך בית המשפחה נמסר לאלמנת מלחמה. המשפחה הגיעה לאיטליה, שם עלו על סמיה בדרך לארץ הספינה נתפסה על ידי הבריטים ויעקב שהה שנתיים בקפריסין, עד שהצליח לעלות לישראל. יחד עם רחל רעייתו הקים משפחה.

רובי, בנו של יעקב, התחתן עם חגית, תולדו להם שלושה בנים: רועי, איתי ואלון. בגבול עזה, בשבעה באוקטובר, איתי, גיבור ישראל, לחם כמו אריה והציל נפשות רבות מירי טורפי אדם. באותן שעות ראשונות וקריטיות הם ניהלו קרב גבורה. במשך שעות אחדות נלחמו, עד שלבסוף, בודדים, בלי שום תגבורת שהיו בטוחים שעוד רגע תגיע, מצולי החמאס גברו עליהם.

חמישה חודשים חיינו בעולם של חוסר וודאות לגורלו של איתי שלנו. בחודש מרץ 2024 קיבלנו את הבשורה המרה, תורע לנו שאיתי נהרג והינו חלל חטוף. האמת שאיתי יחזור אלינו הביתה, לצד הפחדים ממה שמעוללים לו בעזה, התחלפו בסיטואציה, נחמד וקרוע לב.

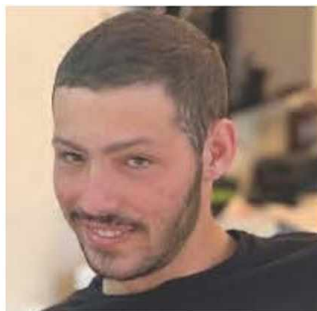
איתי לא יחזור לבית שלנו הקרב הסתיים עבור צוות הטנק בו נהרג איתי, אבל אנחנו החורים נאלצים כעת לנהל קרב, כדי שממשלת ישראל, האחראית להפקרה של השבעה באוקטובר, תמלא את חובתה המוסרית, הערכית והיהודית ויכול להביא את איתי שלנו לקבורה בישראל, שיהיה לו קבר, כראוי לכן היפה שלנו, למבור ישראל.

חובתנו לשנות את המדינה כך שתהיה ראויה ללוחמה ולחלליה. למדינת ישראל לא יהיה תיקון ואולה בלי החזרת כל החטופים, כולל הדר גולדין ואורן שאול, החיים - לשיקום והחללים - לקבורה בישראל.

הורים: רובי ורחית חן

יעקב נפתח עם נכדו איתי חן

איתי חן ז"ל

לזיכרם של יגאל וסינדי פלש ז"ל

יעקב פלש, אביו של יגאל, נולד בעיירה רוזישץ בשנת 1911 להוריו שלום וזלדה לבית פלש. יעקב למד בחדר ולאחר מכן בבית ספר תיכון בעיירה רוזישץ. נסע ללימודים גבוהים בוילנה. בתום לימודיו בוילנה חזר לרוזישץ ושימש כמורה בעיירה. לאחר פלישת הצבא הגרמני לפולין ברח יעקב לרוסיה ונלקח למחנה עבודה בסיביר, שם הכיר את רחל. עם תום מלחמת העולם השנייה הוא ורחל נרשמו כזוג, שוחררו ממחנה העבודה וחזרו לפולין. כשהבינו שמשפחותיהם נרצחו, הצטרפו לקיבוץ והגיעו לאיטליה, לקראת עלייתם לארץ ישראל. יעקב ורחל פלש עלו לארץ באוניית המעפילים "מוולדת", אשר נתפסה ע"י הבריטים והוגלו לקפריסין. עם הקמת מדינת ישראל, הגיעו יעקב ורחל לקיבוץ שפיים. אחר כך השתקעו בקיבוץ נצר סירני. מנצר סירני עברו לעינות שם עבדו עד צאתם לגימלאות.

יגאל פלש, בן הזקנים שלהם, נולד בשנת 1957 בקיבוץ נצר סירני. לאחר לימודיו בתיכון, הצטרף יגאל לגרעין של הנח"ל והגיע לקיבוץ ניר עם. כאן פגש את סינדי, צעירה ממניסוטה, שמגיל צעיר חוקסמה מרעיון הקיבוץ והגיעה כמתנדבת לקיבוץ ניר-עם. סינדי ויגאל הקימו יחד משפחה.

בשנת 2001 עברה המשפחה לשכונת ההרחבה בכפר עזה. יגאל סיים לימודים אקדמיים בתחום החקלאות, ועם השנים הפך לאחד המומחים הגדולים בארץ ובעולם בתחום גידולי הכותנה. סינדי הייתה רכזת המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית במכללת ספיר.

בדרכו השקטה השיג יגאל רבות בחייו. הוא היה אדם צנוע ואדיב, איש משפחה אוהב, חבר נאמן ואיש חקלאות מסור. תמיד מוכן לעזור ולתמוך מהקטן עד הגדול, תמיד עם תשובות לחכל.

יגאל וסינדי פלש ז"ל נרצחו בביתם בכפר עזה בידי מחבלים בני עוולה בשבעה באוקטובר חתנם, אביגדור שוורצמן, שיתף: "בשעה חמש ההודעה האחרונה שקיבלנו זה שהמחבלים פורצים את הממ"ד ומאז לא שמענו מהם יותר".

השאירו במוותם שלוש בנות בוגרות, מעין, טלי, וקרן ושתי נכדות.

אנו בוכים ודואכים את האובדן הכבד של שני בני משפחתנו האהובים.

נזכור תמיד אותם ואת תרומתם לחברה ולמדינה, בזכות מי שהיו ולא נשכח לעולם את הסיבות לגורלם האכזרי.

צילה (פלש) לשם, אחותו של יגאל ושלום פלש, אחיו

יגאל וסינדי פלש ז"ל

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין

המרכז בישראל (נ"ר)

WORLD ASSOCIATION OF WOLYNIAN JEWS IN ISRAEL

קול קורא להגשת נושאים לכתיבת עבודות הנצחה לשנת

2025

קהל היעד: תלמידים בחטיבת הביניים/בחטיבה העליונה/סטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות, **יוצאי קהילות ווהלין**

איגוד יוצאי ווהלין מעודד תלמידים בביתות ז'-י"ב וסטודנטים להגיש הצעות לנושאים להכנת עבודות שינציחו את קהילות ווהלין אשר הושמדו בשואה.

התחומים:

- עבודת שורשים שתכלול סיפורי משפחה, אירועים, הישרדות, הצלה, עלייה לארץ.
- ראיונות עם שורדים ו/או יוצאי העיירות שיכללו סיפורים אישיים וזיכרונות. אפשר הקלטות בליווי תמליל.
- רשמי ביקור בווהלין. חוויה אישית + תמונות ו/או סרט, כולל רקע על ווהלין, קהילה, משפחה.
- מחקרים שעוסקים בחיי הקהילות: מוסדות, אישים, תנועות נוער, אירועים מיוחדים וכו'. המחקרים יכולים להתבצע במסגרת עבודות גמר של תלמידי תיכון לבגרות בהיסטוריה, או עבודות סמינריות באוניברסיטאות.
- בניית אתר אינטרנט להנצחת קהילה.

הצעת נושא לעבודה צריכה לכלול תקציר של העבודה, מטרותיה, הנושאים המרכזיים, זיקה אישית לנושא ורשימת מקורות.

את ההצעות יש לשלוח למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור "וועדת המלגות" עד לתאריך 1.1.2025.

יש לציין שם, שם משפחה, גיל, שם ביה"ס וכיתה, אוניברסיטה/מכללה, שם הקהילה, מספר טלפון נייד.

ההצעות תיבחנה ע"י "ועדת מלגות". שולחי ההצעות **שיאשרו** על ידי הוועדה יקבלו הודעה.

את ההצעות המאושרות יהיה על המציעים להגיש כעבודה, על פי ההנחיות להלן, עד לתאריך 1.6.2025.

מבנה עבודה כתובה

- הגדרת הנושא
- הסיבות לבחירת הנושא
- ראשי פרקים
- ביבליוגרפיה – מחקרים ומקורות
- נוספים העומדים בסטנדרט אקדמי
- דיון וסיכום
- מסר אישי
- גוף העבודה (לפי ראשי הפרקים)
- מקורות אינטרנטיים – יש לציין את שם המקור ואת כתובתו האינטרנטית
- שם המקור ואת כתובתו האינטרנטית
- ואזכורם כעבודה, לצורך ביסוס הכתוב

היקף עבודה כתובה

- אורך: לתלמידים: לפחות 10 עמודים A4, לסטודנטים: לפחות 20 עמודים A4.
- גופן: David 12
- רווח: שורה וחצי

אתר אינטרנט של קהילה

- הגשת הצעה בכתב
- בניית האתר על פי הנחיות שיימסרו על ידי צוות האינטרנט של האיגוד

כאמור, הגשת ההצעות וכתיבת העבודות מיועדת לתלמידים **יוצאי ווהלן בלבד**. כל מי שהצעתו תתקבל, יתבקש, בנוסף להגשת העבודה, להשתתף גם במיזם "תרומה לקהילה" בתחומים שונים לפי בחירתו. לדוגמא: הקלדה של שמות הנרצחים בני הקהילה, סריקת תמונות ומסמכים וכו'. העבודות תיבדקנה על ידי "ועדת המלגות", שתקבע את העבודות הראויות לקבלת מענק.

המענקים יהיו בגובה 1500-500 ש"ח. המענקים לסטודנטים יהיו בגובה 5000-3000 ש"ח. העבודות הזוכות יפורסמו באתר האינטרנט של האיגוד וחלקן גם ב"ילקוט ווהלן".

שאלות והתייעצויות ניתן להפנות למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור ועדת המלגות.

הוצאה לאור של ספר

הנהלת איגוד יוצאי ווהלן מודיעה, כי ניתן לקבל סיוע כספי להוצאה לאור של ספר העוסק **בהנצחה** של קהילה/משפחה **בווהלן**, ו/או בסיפור **הישרדות ותקומה**.

על הספר להיות כתוב בעברית תקינה ועל פי כללי הכתיב (כדאי להיעזר בעורך)

הסיוע, בסך 5,000 ש"ח, מיועד לכותבים **יוצאי ווהלן ולדורותיהם**.

בשער הפנימי של ספר שייצא לאור בסיוע האיגוד יופיע סמל האיגוד ויצוין "הספר ראה אור בסיוע האיגוד העולמי של יוצאי ווהלן בישראל". עותק מהספר יימסר לספריית האיגוד ולספריית השלוחה של בית הספר להוראת השואה של יד ושם בהיכל יהדות ווהלן בנבעתיים.

המעוניינים יגישו בקשה לסיוע, **לפני הוצאת הספר לאור**,

במייל wohlinorg@bezeqint.net אל הנהלת איגוד יוצאי ווהלן, תוך ציון פרטי קשה שם מלא, דוא"ל, מספר טלפון.

יש לפרט בקצרה את תוכן הספר הפונים יתבקשו להעביר טיוטה של הספר (בקובץ WORD) אל ועדת המלגות.

בכבוד רב, ועדת המלגות - איגוד יוצאי ווהלן

דבר יו"ר הפאליאנציה, האגודה

82 שנים עברו מאז השמדת קהילת ווהלין. אדמת הערים, הכפרים והעיירות הסופגה בדם יקרניו.

חשבו, אמרו, הצהירו וחדרו ששואה שניה לא תהיה. לצערי המאורעות הקשים, הפוגרום שהתרחש בשמחת תורה, העיד אחת למציאות בלתי אפשרית, למציאות שחשבו שחלפה מן העולם, שהעם היהודי בארץ ישראל נמנעו אוי המציאות הסדאה טפחה על פנים, השבעה באקטור טע ונמנע בכל אחת ואחד מאימת חברות דם חדשים, מחבלים במיליארד קמו עליו לבלתו ולשמחתו יתלעו להם.

באקטור מאות במ אדם, מטתי במנן, סרצחו בדם קר רק בגלל היהודים יחדים וישראליים עשרות מוטפס ומקום במרדפים במסדרות החמאס מבל לזאת אור יום, בלי יסולת להתנחל ולמרה. רק התקווה לימים טובים יותר מחזקת ומחזיקה אותם בחיים.

ב 1942 לא היה מי שיעלם. היום יש לו צבא מצוואר חזק, אבל לדאבון לב הוא לא היה עבורו בקיבוץ החוגגים שסקקו לו.

גם היום, 82 שנים אחרי, היהודים סרדפים בשל יהודיותם, והאידיאולוגיה המסורפת להשמדת את העם היהודי עדיין סאן, אצלנו, מעבר לחד.

המלחמה הסדאה שנפשה עליו גבה מחיר דמים יקר משוא. החזית הצפונית ורוקסה את אזור גבול הצפון מתושבים והפכה את תושבי הצפון לנלטים בארצם.

עסקים נסגרו, ישרים חרבו והמצב משפיע על סלסול תל חי הימים יום של כל אחד מאיתנו, גם מי שלא בקו העימות אבות תמים התניסו למלאים, ארצם מלאה במתעורבים זו שעת הפה של עצמו.

הפעילות שלוב היכל הצמממה למימנעם, אנו עסקים בהמשך חזות, פעילותות מעצרו או האמנו בימים אלו אנו מניסים את במי חרות והמשך לפעילות באיגוד, מבקשים לבנות תוכנית פעולה שיקדו את המער והצעירים לשמר את המורשת ולהעמיד חז המשך לקיים החובה הקדושה לאסור ולא לשסח ולהחליל את ערך היסוד ומורשת שזאת עמנו לדורות הבאים לעלמי עד.

וראו סתבה בסוף הגיליון

אנו ממשיכים באיסוף עדויות חומרים עבור אתר האינטרנט ומעייקים עדה לכל קהילה שתקים אתר קהילה בתוך האתר הכללי של האגודה (וראו קהילת דבסא).

בתקווה לימים שקטים, לשלום, אחוה וטוהר תורתנו

שלכם,

יחי אבנל-יו"ר

צדק ראש העיר אר רן קאניק, דהיכל יהדות אלהין

אר רן קאניק, ראש העיר דהיכל
צדק ויזא תפסן אפאדא צאמא תפסן

אין לעשות השוואה בין השואה לבין אסון השבעה באוקטובר.

את מה שעשו הנאצים אי אפשר להשוות לשום דבר. בשואה עבד מנגנון השמחת עם מאורגן ומשומן, ולאורך שנים, בוך הצליחו הנאצים ועוזריהם להשמיד חלק גדול מעמנו.

אולם, למרבה הזוועה, בשבעה באוקטובר, חוו אלפים מתושבי עוטף עזה, תופת איומה ובלתי נתפסת.

אנשים אלו, אחינו ואחיותינו, חוו במו עיניהם בבתיהם מרפים וראו כיצד רבים מבני משפחותיהם ושכניהם נחטפים, נחנקים למוות, נאנסים... נרצחים בדם קר. את, בני הדורות האחרונים, ששמענו כל השנים את סיפורם של שורדי השואה, שראינו עדויות מצולמות, תמונות בשחור לבן, משם, מאירופה... ראינו לפני שבעה חודשים מעשי זוועה נוראיים, מבוצעים ע"י בני אדם שחלקם אף עבדו והתפרנסו מאתם שנים, כמו לפני 80 שנה בדיק, כשהם מצולמים בשידור חי ונשלחים

שורדי השואה היקרים שלנו, חרב הראשי חרב פחוס אדרי ורעייתו חרב כרמי יו"ר המועצה הדתית, הרבנים, ממלאת מקום וסגנית ראש העירייה הגב' אור לי יוב, הסגנים סגל שפיץ טולדנו ואלי הולצמן, המשנים לראש העירייה בני רייך ומשיק גולדשטיין, יו"ר ארגון יוצאי ווהלין ידידי מר יאיר אפל, חברי ההגלת הארגון, חברי מועצת העיר, מב"ל העירייה, מנהלי ועובדי העירייה, קהל יקה רבות דיברנו בשנים האחרונות על האנטישמיות הגוברת בעולם, על מכחישי השואה שכלל שעוברות השנים הולכים ומתרבים,

ועל החובה של כלנו להישאר מאוחדים, להבריא את החברה הישראלית ולהבין כי רק חוסן חברתי ואחדות, יאפשרו לנו לשרוד כאן לאורך זמן.

דיברנו על זה כי הרגשנו שמשו לא טוב עומד לקרות, ראינו את האסון מגיע, דאגנו, הזהרנו, אבל... לצערנו, הוא קרה.

80 שנה לאחר השואה, התעוררנו כולנו לפני שבעה חודשים למתקפת רצח ברברית של מרצחי חמאס, כשגם כאן, כמו אז, המסורה השמדת יהודים.

הם הצליחו לצערנו לרצוח ולטבח בכ- אלף ומאתיים איש, הם חטפו לשטחים כמאתיים וחמישים צעירים, נשים, זקנים וטף, וכל זה קרה, למרבה הצער והתדהמה, בשנת 2024, בשטח שלנו, במדינה שלנו, המדינה שיש לה צבא חזק, שהוקמו כחובה למילוי צוואתם ומקמתם של ששת מיליוני היהודים שהושמדו בשואה.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ד הוא מוקדשים והחשובים שמציין עם ישראל מאז הקמתה של המדינה.

הם ידעו גם את זה היטב, ורבים מהם מסרו נפשם, נפצעו ונלחמו במסירות נפש בידועים כי הם מונעים בגופם משואה נוספת לחזור.

דור לוחמים זה, גיבורים וגיבורות, דור שכה אהבנו לרדת עליו שהוא מפנק ו"לא כמו פעם" נטע בנו תקווה גדולה, עורר בנו תחושות של גאווה, ביטחון ואופטימיות והוכיח שיש על מי לסמוך.

הם התחנכו על סיפור חייכם שורדי השואה היקרים שלנו, הם גדלו על מורשת הקרב וסיפורי הגבורה של לוחמי מרד גטו ורשה, לוחמי המחתרות וגיבורי מלחמות ישראל.

קהל יקר, שורדי השואה הולכים ומתמעטים לצערנו משנה לשנה,

הם מודאגים היום יותר מאי פעם. ראיתי את העצב והדאגה על פניהם, ומאז השבעה באוקטובר, יום שהחזיר לרבים מהם את תחושות החרדה, האימה ותמונות הזוועה, הם אינם יודעים מנוחה לנפשם.

הם מודאגים מה יהיה כאן אחריהם. אתם יודעים היטב כי המעט שאנו יכולים לעשות עבורם, עבור ששת מיליוני היהודים שנרצחו רק בשל היותם יהודים, ואחזור על זה כל שנה מחדש, זה..... לשמור על מדינת ישראל.

אז כן, אנחנו נתגבר על המשבר, ננצח, נצא מחוזקים מן המלחמה הזו ונקיים את חובתנו...אנחנו נשמור לעד על מדינת ישראל, כי זו חובתנו לששת המיליונים, לכם שורדי השואה, לכל גיבורי וגיבורות ישראל וכי אין לנו ברירה אחרת.

תהא נשמתם של ששת מיליוני היהודים שנרצחו ע"י הנאצים ועוזריהם יימח שמם וזכרם, צורה בצרור החיים לעד.

יהי זכרם ברוך.

לטלפונים וערוצי טלוויזיה בכל העולם.

צפינו ולא האמנו למראה עינינו.

מי העלה על דעתו שינסו לחשמיד אותנו שוב?

מי האמין שנראה ילדים זקנים וטף נרצחים ונשרפים בבתים הבטוח; משפחות שלמות, יחדיו, כאן במדינת ישראל. ואם ינסו, אמרנו, מי ייתן לזה לקרות בעולם?

הרי הכול כאמור מצולם היום, עובר בשנייה אחת לכל המדינות, ולישראל החזקה יש נשק מתקדם, צבא חזק ומרתיע ואת ארה"ב השומרת עליו.

אז זה קרה, ולא רק זה, אלא שכלפי חוץ אנו מוצגים כאשמים, וברחבי העולם גואה גל שנאה ואנטישמיות שלא נראה כמותו מאז תקופת השואה.

ובנוסף, שימו לב, עוד לא עברה שנה, לא 80 שנה, וכבר יש רבים בעולם המכחישים שמעשי הרצח הללו מעשן, שמאשימים אותנו שהכול מבויס, שזה פייק ניוז, אז תארו לכם כיצד הרגישו היהודים לפני 80 שנה, כיצד הרגישו שורדי השואה כשסיפרו לאחר שניצלו מהתופת, על פשעי הנאצים, והיו רבים מאוד שלא האמינו להם וחשבו שהם מגזימים ואף ממציאים.

למזלנו, למרות מחדלים וכשלים שעוד יתוחקרו, כך אני מקווה, זה"ל התאושש במהירות ועבר למתקפה רחבת היקף.

במלחמת קיום צודקת זו, ספגנו אבדות קשות ורבות, ביניהם שישה מבני ובנות גבעתיים, זיכרונם לברכה.

חיילנו האמיצים יצאו לקרב בזוכם בין השא, כי על יהודי אירופה לא היה מי שיגן ויילחם חזרה.

על מה שהיה קורה כאן לפני חצי שנה, אלמלא צבא ההגנה לישראל וחייליו האמיצים, אף אחד מאיתנו לא רוצה אפילו לחשוב.

א"ר אריס אמן, אלוהים שלחתי יד ושלחתי
 זר זה"ם לזכרונות השואה "יד ושם"
 ארז יון המייסד של אגודת נעמי ונעמי

לילי מוסקלר, 26 שנים: שירה לילי מוסקלר, תלמידת זמר
 בתוכן תלמידת ירון

מתמיד על עצם קיומם. רבים
 סיכנו את חייהם, סיכנו מות
 ומתוך בחירה, והצטרפו לפרטיזנים,
 למחתרות ולתנועות ההתנגדות.

למרות הנחיתות מול הצבא הנאצי
 רבים מצאו את תעצומות הנפש
 למרוד ולהילחם על חייהם.

גם היום, 82 שנים אחר כך, היהודים
 נרדפים בשל יהדותם האידאולוגיה
 המסורפת להשמיד את העם היהודי
 מתעצמת ומתרחבת מדי יום.

שלטי מדינות, ראשי ממשלות
 אפלים, מחזיקים בגלוי ברעיון ואף
 מצטים להשמיד את העם היהודי
 ומדינת ישראל.

לחם נחזור ונאמר שוב ושוב: לא
 עוק, שואה נוספת לא תהיה! על אף
 הניסיונות ולמרות האוועות אנחנו
 כאן להמשיך לבנות את חיינו
 ולבנות עתיד טוב יותר לחירות
 הבאים.

שורדים יקרים, אתם האודים
 המצילים מאש, אשר קמתם
 והתנערתם מאפר החורבן ובניתם
 דור חדש לתפארת העם היהודי,
 הקמתם את מדינת ישראל
 ונלחמתם את מלחמותיה, וכל זאת
 כמענה לצורך הנאצי ולכל עמי
 העולם כי העם היהודי חי וקיים
 לעד. אף אחד אבל אף אחד לא יוכל
 לבנו.

אנו בני דור ההמשך, עלינו מוטלת
 החובה הקדושה לזכור ולא לשכוח,
 לזכור ולא לסלוח, לנצור את זכר
 הקורבנות הקדושים ולהנחיל את
 ערך האיברון ומורשת שואת עמנו
 לחירות הבאים לעולמי עד.
 עם ישראל חי!

טקס הנחת זריס, ערז יוס הציפראן לשאלה ולגזירה תשס"ז

<https://woly.n.org.il/%d7%98%d7%a7%d7%a1-%d7%94%d7%a0%d7%97%d7%aa->

**השנה את חצייהם: 76 שנים לתורת ישראל, 83 שנים לתחילת ההשגחה ההתנית
במטרה לנקות את אירופה היהודים "עד היהודי האחרון", ו-82 שנים לתחילת הרצח
וההשגחה של יהדות ווהלין, עד לחיסולה הסופי ונקי-סתיו 1942.**

גברים.

מתארת זאת מרים ברגר מהורוכוב ווהלין בעדותה: "אחר צהריים אחד (זה היה ב-12 באוגוסט 1941) נכנסו לעיירה שתי משאיות מלאות שוטרים אוקראינים ורוצחי גסטאפו. תוך כמה דקות הועמד לעוררתם הנוער האוקראיני כולו. כנראה שהיו מוכנים לכך. במשך כשעתיים חטפו ברחובות וגירשו מן הבתים כ-300 גברים, ביניהם ילדים בני 14. בחטיפה עצמה לא השתתפו הגרמנים. זאת עשו בשלמות שכנינו האוקראינים, אשר דורות רבים חיו יחד עם היהודים. תלמידי תיכון, בני עם הרוצחים, באו לסחוב את חבריהם היהודים לספסל הלימודים. שכנים, שעשרות שנים חיו בידידות בית ליד בית, הפכו בן רגע לחיות פרא כלפי שכניהם היהודים"

החל מתחילת אוגוסט 1941 התרחב בחדרה מעגל הרצח וכלל זקנים, נשים וטף, עד לחיסול הסופי בקיץ-סתיו 1942. תקופת השואה העמידה את היהודים מול מציאות חיים בלתי אפשרית, של מלחמת קיום יום יומית. בכל רגע נתון התמודדו אנשים עם רעב, קור, סכנת מוות ועם המוות עצמו. עצם היכולת להמשיך ולחיות במהלך השואה הייתה כרוכה במאבק הישרדות. במאבק להישרדות ובהישרדות ראו היהודים מצחון על הנאצים.

כחלק מהציווי "לזכור ולא לשכוח", כמו בכל שנה, אנו משמיעים את קולם הנאלם של הנספים ושל השורדים, ובדרך זו

דברי פתיחה

ד"ר רותי לוסיטיג

השנה היא שנה מיוחדת, שנה של מלחמה, של זועזועת הימים האלה, של כאב וצער שנשזרים יחד עם תפילה לשלום בשלום של החטופים וחילי צה"ל. עד סוף מלחמת העולם השנייה 75% מיהודי אירופה ושלש מיהודי העולם נרצחו.

יהדות ווהלין, שמנתה עם פרוץ המלחמה כ-250 אלף נפש, שהיו פזורים במאות ישובים, ערים וכפרים, חוסלה על-ידי הצורך הנאצי, בסיוע פעיל של המרצחים האוקראינים. עם תום המלחמה נותרו כ-3500 אודים מוצלים, שהיוו כחצי אחוז מכלל האוכלוסייה היהודית שהייתה באזור לפני המלחמה.

ביוני 1941 פתחה גרמניה הנאצית במתקפת פתע נגד ברית המועצות. "מבצע ברברוסה" היה שם הקוד שניתן לפלישה של כארבעה מיליון חיילים לשטח ברית המועצות. מבצע ברברוסה היה אבן דרך במלחמת העולם השנייה, ונקודת מפנה בגורל היהודים. עם הפלישה לברית-המועצות, כשחבל ווהלין בתוך גבולותיה, גרמניה הנאצית נקטה בפעם הראשונה מדיניות רשמית נרחבת של רצח המוני שהפך תוך זמן קצר לרצח שיטתי. זו הייתה תחילתו של גיבוש הרעיון של "הפתרון הסופי" - רצח שיטתי טוטאלי של היהודים באשר הם, בידי גרמניה הנאצית. בשבועות הראשונים לפלישה נורו בעיקר

עובדה מצערת היא, כי שורדי השואה הולכים ומתמעטים, ואלה מביניהם שעדיין איתנו קשה עליהם המשימה לעמוד ולספר את סיפורם. השנה נשמע את סיפור ההישרדות של בניה אופשטיין, ילידת העיירה מרוויץ, מפי בנה שושנה ברוך לבית אופשטיין, מצד אביה, ומשפחת שטיינברג מצד אמה, עליהם השלום.

שושנה נולדה בבית שאן וגדלה בצל מאורעות השואה, שאמה המנוחה סיפרה הריזה חינה אותה לאהבת המלכות וכך חינה שושנה את ילדיה, כשהם המשיכו ברוח זו לחנך את ילדיהם.

בימים אלה מאז אסון ה-7 באוקטובר משתלבים סיפורי הנופלים ואכזריות השואה שושנה איבדה את נכדתה, נידחת של בניה, עדי-אודיה ברוך שהתגייסה למלחמה ותחרה בדרגה לשרות, להקים עמדת תצפית בת 23 במשך.

יהי זיכרה ברוך.

פועלים לזכור ולא לשכוח את קהילות יהודי ווהלין, שהשמידות נדעה באחת את חייהם של כרבע מיליון יהודים. לזכור ולא לשכוח את כוחות הנפש ועוצמת הרוח של הנוותרים מיהדות מפוארת זו, שקמו מן האפר כדי להיאחז בחיים, להקים משפחות, להעניק ולקבל אהבה.

אנו חר החמשך של קהילות ווהלין פועלים כדי לאמץ אל ליבנו את הזיכרון של הקהילות שלנו, של המשפחות שלנו ושל החיידים, ולספר את קורותיהם בעת האסון הגדול שפקד אותנו.

אנו מברכים את בני החרד השלישי ודבני הנמצאים כאן וקוראים להם להצטרף להצנחה ושימור הזיכרון בעלונים שהיו מונחים על הכיסאות משקשור להשארות פרטים או מאמצים אתכם להעביר את העלונים לבני משפחותיכם ולהצטרף לפעילות ההצנחה.

אנחנו מקווים כי מעשינו ודבינו יחוו מצבה חיה לקהילה מפוארת זו.

אבא אריסטו, סלח רחמינו קדיש

אזכרה שנתית לזכר קהילות ווהלין

שנכחצו בשאלה, אלא 2023

ניתן לצפות בטקס באתר האינטרנט של האיגוד

אור יאיר אלף מקריא שמות הקהילות

חבר ההנהלה אר זל סגל

את הטקס הנחה חבר ההנהלה מר גל סגל והוקראו בו שמות כל הקהילות בחבל ווהלין. עם קריאת שם קהילה הודלק נר זיכרון וירטואלי והמסך הלך והתמלא בשמות כל הקהילות. גב' טובה אבירם, בתה של ברוריה בייגון ילידת סארני, לימים המורה ברוריה זילברג-צורף, קראה קטע מתוך ספרה "צרות קטנות" המלווה את דמותה של אמה:

של יומיים מסרני, ושחייבים לברוח, אנשים כבר החלו לברוח ולצעוד בטורים ארוכים לתוך רוסיה. היה לי מזל כי הייתה לו סריכה והוא הסכים לחכות לאמא ולפייגלע. אמא נשקה לי ואמרה 'גייגעזונטערהייט אזויס, שתצלח ודרכך'... הייתי צריכה להשאיר הייתי צריכה לחפור את הבורות יחד עם אמא שלי ואחותי פייגלע. הייתי צריכה לחבק יותר את סבא וסבתא זיגמונט, לעזור להם להתפשט, למלמל ביחד את התפילה שמיום שהצטרפתי 'לשומר הצעיר' לא מילמלתי. לעמוד על שפת הברד וליפול לתוכו עם היריות, להרגיש את הדם החם של סילנו נוזל ומתערבב עם האין."

"אלף פעמים כבר הסברתי לך" נכנעה ברוריה לכל זאת. "אלף פעמים אמרתי, שאמא שלי, שהיא סבתא מלכה שלך, עמדה לידי ואחזה בידה של פייגלע אחותי. היא כבר הייתה מוכנה לברוח איתי לרוסיה, אבל נחמה, אחותה הגדולה והקובעת, יצאה בריצה מהחנות ואמרה לה: 'מה כבר הגרמנים יעשו לנו שהבולשביקים לא עשו! היא תמיד חשבה שהקומוניסטים יותר גרועים מהגרמנים' "ואת... את יושבת לך בכריכה, ולא מתעקשת ולא צורחת ולא בוכה," נשנק קולה של מיילי בפעם האלף. לא היה זמן. מנהל בית הספר הסובייטי שבו לימדתי אמר שהגרמנים כבר במרחק

מחולל (אנדרסן חתום) מקבלת נאמרת עם שניות של הקבלות, לפי סדר האדם, שמוצאן על ידי יוצאי והולך לרשותהם. (צילום: צחי דרמור)

בייט 1941 משטרנאס השתלעו על העיירה, הוצאו להורג 360 גברים, והגדרות נחתו בא אחר א. קודים נפסו ברחוב הוצאו להורג.

ב-1942 נחתילו להארגן קבוצת שתכנן לברוח אל הפרטיזנים בערות.

ביום שישי, 4 בספטמבר 1942, מיד לאחר הדלקת נרות השבת, החלו הגרמנים להוציא את היהודים מביתם. אביה של שושנה, בתושייה בתסמינת העלה את משפחתו למסתור בעליית הגג מקום שהגרמנים לא גילו גם לאחר שהביאו סולם ממבני האש וחיפשו אחר המשפחה שנעדרה ממד המות. המשפחה סלה הצליחה לזוז מהמחבא, לאחר מעבר לפסי הרסבת אל תוך היער, שם הצטרפו לפרטיזנים. שתיים חצי חיו בעץ, עד השחרור.

משחררו למיזבין, הודיע אבי המשפחה, כי הוא מתגייס לצבא האדום. כעבור ארבעה חודשים הוגו בקור.

יחד עם אמה, אחיה ואחותה עלו ארצה והקימו כאן משפחת.

בקץ היו יהודים שגרו בערים, שורדים חדרים אצל היהודים במיזבין, תאים לפוש בעיירה ששביה היו יערות, חל תשע של מים.

האב עבד קשה על מנת לפרנס את המשפחה בבית.

האם סימנה לפרנסת המשפחה ובקץ הייתה משכירה חדרים בביתם לקייטנים שבאו לפוש ב"צימר".

בעיירה היה בית כנסת מרשים, הייתה משיבה, בית ספר ששפת הלימוד בו הייתה אוקראינית, בית ספר של "יתובות".

הבתים היו מחוברים לחשמל, אבל מים שאבו מהבאר. כלי התחבורה העיקריים היו סוס ועגלה.

מסויית כמעט לא נראו במיזבין, היו מסילת ברזל ורסבת, אלה מלאו תפקיד חשוב בחיי העיירה.

משנת 1939 עד 1941 הייתה העיירה תחת שלטון הרוסים שפת הלימוד בבית הספר הייתה רוסית, תנאי החיים הודעו אך היו נפלים.

מי קהלת מנייט, מיד יום הייזק לשלוח להחיות סדר

עלילות שחרור

השמדת היהודים בדובנא

מאת: נעם בינשטוק

הקדמה

נתקלתי בפרק זה במהלך מחקר שכתבתי אודות סבג, פנחס בינשטוק. התחלתי את המחקר ביום הזיכרון לשואה תשפ"ג. במהלך היום עצמו עלתה בי ההכרה שאינני מכיר כמעט את סיפורו של סבג. התחלתי לחפש מידע אודותיו באתר יד ושם. גיליתי באתר מחברת שסבג כתב ותייעד של שיחה שהוא ערך, בשנות החמישים, עם מראיין מיד ושם. פתאום הבנתי שישנו סיפור שלם שאף אחד במשפחה איננו מכיר.

סבג גדל בעיר דובנא שבפלך ווהלין. בזמן הכיבוש הגרמני הוא נלקח לעבודה בתור זגג במפעל לתיקון הרכבים HKP שמוקם בעיר. לאחר שהוא ומספר יהודים אחרים הבינו כי הקץ קרוב, הם ברחו מן המפעל ליערות, שם הפכו לפרטיזנים. את סיפורם המלא כתבתי כעבודת הנצחה בעזרת ועדת המלגות של איגוד יוצאי ווהלין.

המחקר אודות סבג היה מסע. אספתי מידע ממקורות שונים כמו עיתונים, ארכיונים, ספרים ותיעודים מסוגים שונים. במהלך המחקר ראייתי אנשים הקשורים לחבורה שהייתה עם סבג ביער. אפילו זמיתי לפגוש ניצול אחד, יוסף וינר, שהיה עם סבג שם באותם היערות. במהלך מסע זה הפך סיפורו של סבג מפיסת היסטוריה לסיפור ממשי, על אנשים שאיבדו את הכול, אך בכל זאת החליטו לא לוותר, להילחם ולשרוד. סבג נפטר כשנתיים לפני שנולדת, אך בזכות מחקר זה אני מרגיש כי הצלחתי אולי להכיר חלק ממנו ומהאישיות שלו.

בספרו של קארול קוסק נתקלתי במקרה כאשר חיפשתי בחיפוש פתוח, מידע אודות אזכורים של השם "בינשטוק" ביחד עם העיר "דובנא". (תרגום פרק מתוך הספר מופיע בעמודים הבאים) הדבר הראשון שתפס את עיני הוא אותו מכתב (המופיע בעמוד 5 בתרגום הפרק כאן) בו בוקר, בן דודו של סבג, שברח איתו ליערות, שלח לאמו של קוסק בקשה לסיוע בביגוד. כאשר העמקתי בקריאה, הבנתי כי מדובר במקור ייחודי, מעבר לתייעוד המכתב.

קארול קוסק נולד באוקטובר 1924 בכפר לאס, במחוז זוויץ' שבפולין, וב-1929 עבר לגור בדובנא יחד עם אמו. במהלך המלחמה עבדו שניהם במפעל הרכב HKP בעיר. בנובמבר 1943 ברחו השניים מדובנא לעיר קרקוב. לאחר המלחמה עבד קארול כמורה ופרסם מספר ספרים.

בשנת 1997 הוא פרסם את הספר "אלוהים, הצל אותנו ממשחררים; זיכרונות מווהליניה 1939-1940", מתוכו מובא התרגום לפרק 6 המתאר את החיים בדובנא.

קוסק נפטר בנובמבר 2004 והותיר אחריו אישה, שלושה ילדים וחמישה נכדים.

קוסק מתאר את חייהם של היהודים בדובנא מזווית אחרת, זו של פולי ולא של יהודי. הוא מתאר את החיים תחת הכיבוש הגרמני, את מפעל הרכב בו עבדו, את ההתנכלויות אותן עברו היהודים ואת הצעידה לבורות הירי. לפי תיאוריו של קוסק, סייעה אימו רבות ליהודים, והוא גילה רבים ממעשיה רק לאחר המלחמה.

סיכון חייהם וחלק נותרו אדישים. קוסק אפילו מתאר כיצד המפגש שלו, בתור פולני, עם יהודים, פתאום גרם לו לראות בהם בני אדם.

את עבודת ההנצחה ניתן לקרוא באתר האינטרנט של איגוד יוצאי ווהלין

ווהלין עמדה בנקודת המפגש בין פולנים, אוקראינים, גרמנים וכמובן יהודים. סיפורו של קוסק מעניק לנו מבט מיוחד על המורכבות של הקשר הזה. ניתן לראות מנקודת המבט שלו כיצד חלק מן האנשים ניצלו את המצב כדי לנצל את היהודים ולפגוע בהם, חלק סייעו להם, גם במחיר

השמדת היהודים בדובנא

פרק 6 מתוך הספר:

אלוהים, הצל אותנו ממשחררים; זיכרונות מווהליניה 1939-1940

מאת: קארול קוסק

מפולנית: ענת זיידמן

מתוך אתר האינטרנט: <http://www.karol.bielsko.opoka.org.pl/index.htm>

באותה מידה משני ה"פירורים". כתבתי כבר בעבר, כמה רבים היו חבריי לספסל הלימודים היהודים שהבולשביקים הגלו לסיביר בשנים 1939-1941. כעת גרמנים גרשו את כולם לגטו לנסיה איטית ברעב, לאחר שהפיצו עליהם השמדות מרושעות ובוז. היו מקרינים סרטים שהראו תמונות זועה של הגוף היהודי, תוך הזגשה מגמתית של אברים מנוונים של זקנים ונכים במערומיהם, של אנשים חולים ומדורדרים. הם "שכחו" להראות את היהודיות העיומות היפהפיות ואת היהודים הצעירים השריריים, ולעמת אותם בצורה אובייקטיבית עם נכים חלשים, זקנים ומנוונים (במערומיהם!) הגרמנים. מעניין, מי היה נראה אז יותר כמו "תת-אדם"!!

לאחר שהציתו בקרב ההמונים הנבערים בוז ושנאה כלפי היהודים, כמו הצדיקו עצמם כלפי העולם ובעיקר כלפי עצמם, החלו הנאצים לבצע פשע גלוי, כלומר את

פ א ש י ז ס - האדום והשחור, הסובייטי והנאצי, דן את כולנו להשמדה רוחנית ופיזית. באותה צורה מחץ וטחן את האנשים, אותנו, בשיני גלגליו, בבתי כלא, בגטאות ובמחנות הריכוז. לא היה הבדל גדול ביניהם מבחינת השיטות ובוטות השפה, רק הסדר היה שונה. בולשביקים באופן תיאורטי בערו מקרבם תחילה את ה"בורגנים", כלומר גם את היהודים האמידים, לצד רוסים, פולנים, אוקראינים וכו', ואילו נאצים "גמרו" ("erledigen") תחילה את היהודים, ובהמשך "תתי אדם" סלאביים, כלומר גם רוסים, אוקראינים, פולנים וכו'. סטלין והיטלר, הווה אומר דז'וגשווילי (Dzugaszwili) ושיקלגרובר (Schickelgruber) תחת שם מסווה, היו שונים זה מזה רק ובעיקר באורך שפמיהם, אך היו באותה מידה אכזריים ומשוכנעים בצדקתם שלהם! מסוכנים, קטלניים, חורשי רעה הליצנים!...

מכריי היהודים, בדומה לנו, הפולנים, חששו

האנטישמית ולהתעמר פחות ביהודים שהיו לעתים ללא תחליף. אך בקרב ההמונים הנבערים הייתה פורצת שנאה בלתי מרוסנת, והם השפילו את היהודים בדרכים שונות. לאחר מסדר בוקר היינו הולכים תמיד ביחד אל בתי המלאכה; בראש צעדו יהודים עם ליווי, בסרבליים עם סרטים צהובים על הזרוע ו"מגן דוד" על החזה והגב, אחריהם הלכו פועלים פולנים, אוקראינים, צ'כים וכו', תחת שמירה גרמנית. תמיד היה מי שעקץ את היהודים. מי שהתמחו בהצקות היו עמי הארצות הגדולים ביותר, לדוגמה, היו בין הגרמנים רובאי פייגל (Feigl), אופץ (Uffz), לטקה (Latke) ומנהל עבודה רוק (Ruck) שהיה סוכן של המשטרה. פולנים נמנעו מסוג זה של "גבורה" וכך גם מרבית האוקראינים. אבל היו שני חפנים: יונג (Jung) ושפרנסקי (Szafranski), שהיה ממונה העבודה של

צוות IV

אותו יונג היה זיקית אמיתית: בתקופת הצאר הציג עצמו כרוסי, בתקופת השלטון הפולני השים עצמו "לגיונר", תחת הבולשביקים הוא היה "פרולטר" אוקראיני תחת דיוכי הפריצים הפולנים" ובזמן הכיבוש הנאצי היה "גרמני שורשי" ומעריך של היטלר. לטענת המומחים, כשהקופים ישלטו, הוא יחבר זנב לשיבט ויהיה גורילה. יונג היה מלשין על אנשים, אבל גרמנים לא סבלו אותו בתור "verfluchtes Schwein", ויהודים השיבו לו מנה אחת אפיים, כאשר לא היו עדים בסביבה. אך הם היו חסרי אוניס נוכח תקיפות פומביות בנוכחות גרמנים. לדוגמה, פעם אחת הממונה שפרנסקי, אדם בריא בשר שביקש להתחנף לרוק, קרא בקול לעבר אחראי הצוות, בעל בשר כמותו:

"היי, מרגוליס! דו הונט הונדס זון!" (כלב

הכחדת היהודים, תחילה בגרמניה, ולאחר מכן בארצות כבושות אחרות. אצלנו בדובנא, בוהלין, זה אירע בשנת 1942. בעיקרון, הרג היהודים התבצע בקביעות מהיום הראשון לכניסתם לדובנא, ה-25 ביוני 1941. השפילו את כבודם, הרעיבו ובזו אותם. גרמנים ניצלו את היהודים עד קצה גבול מיומנותיהם הארגוניות; הם ניצלו את כוחם הפיזי ואת יכולותיהם המנטליות. לדוגמה, רופא השיניים הטוב ביותר בדובנא היה - מאו התקופה הפולנית - היהודי קגן. קשה היה להתקבל אצלו גם משפחתי טופלה אצלו. שרד את הכיבוש הסובייטי, ובתקופת הכיבוש הנאצי... הוא המשיך לטפל: בנו ובגרמנים. הייתה אמנם בדובנא "מיסקה ליקרנה", כלומר בית חולים עירוני לעובדים, אבל רופאי השיניים שעבדו שם רק היוקו לשיניים. גם לי זה קרה. ברחתי לקגן, שאותו היו מביאים מהגטו אל המרפאה הפרטית שלו טרום המלחמה (!), תחת משמר מיוחד. היו לו המוני מטופלים, שביניהם ישבו - ראיתי במו עיני - קציני אס.אס. היה עליהם להמתין בתור, כמו כל האחרים (!), אבל בהתאם לאתיקה הרפואית קגן נתן טיפול גם למרצחים של בני עמו, בדיוק כמו לנו ולכל אחד מהיהודים... בגטו, כתר שהרכיב לי קגן בשנת 1942 שימש אותי במשך 40 שנים.

במחנה HKP (Heereskraftfahrpark)¹ עבדו כמאה יהודים. הם היו מכונאים ונגרים טובים, אך טובים ביותר היו הפחחים. הם עבדו ברצון, משום שתמורת עבודתם, "חלטורות" ודלק הם השיגו מזון למשפחותיהם. הגרמנים אף צמצמו את היקף הלקאתם "לטובת הרייד", ואפילו שנק (Schenk) נאלץ לרסן את התלהמותו

1 גרמנית: מחנה לתיקון כלי רכב צבאיים (הערת המתרגמת)

2 גרמנית: חזיר מלוכלך (הערת המתרגמת)

הצהריים בשעה 13.00, לפני שרכבתי לקורס הכנה לבגרות. אמר, שהתבוננה בכך באימה במשך שעות ארוכות וראתה את הכול, סיפרה לי זאת בצורה מוחשית מאוד. זקנים הלכו ולחשו פרקי תהילים בעברית. הלכו נשים ואימהות שקוננו בקולי קולות. הלכו ילדים קטנים שהיו מועדים ונופלים, ושוטרים אוקראינים וחיללים גרמנים הפליאו בהם בעיטותיהם. בני נוער יהודי קומוניסטי עם שירי מהפכה על שפתותיהם ונפנוף אגרופים נסעו במשאיות. אבל אף לא אחד, אף אחד מתוך ההמון הזה לא התמרד, לא התנפל על קומץ אותם גרמנים ואוקראינים, שפרשו שורות יהודים לאורך שני צדי רחוב סמידובסקה. מדוע? מה הפסיכוזא של הזאת של פחד וסבילות שאחזה בהם? פתאום מהומה! מישהו בכל זאת התמרד!

היה זה ניוניק גליקליס (Nieniek Gliicklis) בן ה-20, מנחם שלי, בנה של בעלת הבית שלנו לשעבר ברחוב קושרובה (Koszarowa 14), שבו התגוררנו לפני המלחמה. ניוניק היה אפוף רוחניות יהודית. כאשר התפלל בשבת הוא לא שר, אלא בכה, קונן נורא בזכרו את ייסורי הגהינום של אבותיו בשבי האשורי, הבבלי או הפרסי. כעת זכה הוא עצמו לשבי אשורי, במהדורה נאצית. ניוניק הלך שאנו ושר בעברית, אך כאשר עבר ליד בית ילדותו חטף הלב ודעתו נטרפה! התחיל לרוץ לאורך רחוב קושרובה - כ-100 מטרים - הולך ושוק, למרות שיכול היה בקלות להסתתר במרתפי אחוזת הבית הענקית שלו. גרמנים ואוקראינים נדהמו. הם חששו שההמון היהודי יתנפל עליהם חיש ו... אך מי שהיה עד למקרה היה שנק ארד-רגליס, כפי שראתה אמי מעבר לרחוב. החינוך האנטישמי שלו נעור ושנק, שעמד בשער הכניסה למחנה HKP, בלי שנתבקש, ביוזמתו ומרצונו החופשי

בן כלב שכמוד)

גרמנים וחלק מהאוקראינים פרצו בצחוק של הזדהות. מרגולים, שלא נכל בכוחו משפרנסקי, היה ברצון מכניס לו סנוקרת, אך הדבר נבצר ממנו. הוא רק התכווץ וספג את העלבון בשתיקה. ואילו שפרנסקי זכה לחיוק על כך, בצורת טפיחה על השכם שקיבל מרוק. כעבור שנה, בהסכמה של אותו רוק, עצר הגסטאפו את שפרנסקי ויענה אותו למוות בבית הכלא שעל נהר האיכווה.

כפי שכבר כתבתי, בקבוצה I שלי היו שלושה יהודים: אוארבך (Auerbach) שהיה בן גיל, קליינר (Kleiner) המבוגר ממני בכמה שנים ודבורץ (Dworec) יפה התואר. לא אחת התווכחתי אתם, לא אחת דיברתי שטויות, אך למדתי מהם הרבה: מעט מסודות המקצוע, אך בעיקר לחשוב כמו בן אדם. הם היו מאפסים את דעותיי שהתעוותו בהשפעת התעמולה הנאצית האנטישמית המשתוללת. ואז הגיע החודש של השמדת היהודים בדובנא, כלומר אוגוסט שנת 1942, שאז הגרמנים פיצו עצמם על אבדותיהם בחייתות על ידי רציחת היהודים בעורף; באוקראינה ובדובנא. הם חפרו שלושה בורות ענקיים מחוץ לעיר, ויום אחד (אני לא זוכר בדיוק את התאריך), היה זה יום חם מאוד, הם הוציאו כמה עשרות אלפי יהודים מהעיר והובילו אותם לקברי אחים, דרך רחוב קושרובה-סמידובסקה (Koszarowa-Semidubka), בקרבת ביתנו (גרנו אז עדיין ברחוב קוסטקה [Kostka]). יהודים הגיעו מבוקר עד ערב, וכמה עשרות אנשי אס.אס, שיכורים כמובן, ירו בעורפיהם ודחפו אותם מהקשר לתוך קבר אחים, כפי שסיפרו עדים שהסתתרו בצד. אישית ראיתי רק חלק מאותו מצעד המוות, כאשר חזרתי הביתה מהעבודה לארוחת

בן יחיד, היא רצתה לשמור מחוץ לעניין, כדי שאוכל להישבע שאני לא יודע כלום ולא ראיתי כלום. כבר בעבודה שיתי לב שאוארבך, קליינר ודבורץ לבושים משמעותית טוב יותר מהרגיל. הם נעלו נעליים חזקות, מכנסיים ומעילי רוח חמים, ועל זה סרבליס "עם מגן דוד". כלומר, היו כבר מוכנים לקראת בריחה. בערב חמקו היהודים הצעירים מהגטו, כל קבוצה פנתה לכיוון אחר, אל מכר אחר. אלינו הגיעו שלושה אלו כפי שהיו לבושים כבר במחנה HKP, רק עטו גם וסטים חמים עם פרווה ונשאו תרמילים קטנים למזון ואולי לנשק קל. הם חמקו פנימה "בהסתר" דרך המרפסת החשוכה וחדר המעבר שלי והוכנסו על ידי אמי למטבח שבו חיכתה להם ארוחת ערב חמה. בעיניים עצומות למחצה ראיתי את דמויותיהם והמשכתי "לחרוף". הם אכלו, התחממו וכנראה קיבלו מאמא כסף כלשהו, כי שמעתי אותה אומרת: "אין לי יותר". היא סרבה לקבל מהם זהב (רובלים מזהב מתקופת הצאר), לעומת זאת הדריכה אותם: אני לא רוצה זהב. בגללו הגעתי לסכנת חיים. הסתירו אותי היטב מאנשים, כי אנשים כבר הסגירו תמורת זהב את אבותיהם ואת אחיהם. צריך להיזהר עם זהב! הם הודו לה ויצאו. ביציאה אמא ביקשה: תלכו בשקט! אל תעירו את בני ישי לי רק בן אחד. אל תגידו לאף אחד שהייתם כאן. וכשתגיעו לצד הפולני (הם ברחו לגרל גוברנמן) תשלחו ידיעה. אתפלל למענכם, אחד אלוהינו.

הם התרחקו לתוך הלילה האפל, ולא נודע כי באו אל קרבן... לכאורה. לאחר עויבתם אמרה לי אמא, שידעה שאינני ישן. האורחים הלכו. תישן בשקט. אל תגלה. למחרת במחנה HKP היו לחשופים של הפולנים בצוות שלי. כשנכנסת, סוחה

(ואולי היה זה "דחף שאינו בר כיבוש"?) יצא בריצה אחרי ניוניק המטורף, הגיע עד אליו, היכה באגרוף בערפו וזרק את הנער המדולדל למרגלות השוטרים. הם "העמידו אותו על הרגליים", והיהודי הצעיר הלך, כבר בהרכנת ראש, אלי קבר, יחד עם שאר בני עמו... מאותו זמן אנחנו, עובדי צוות I פחדנו משנק, ראש הצוות "השקט" שלנו. לאחר ש"גמר" את ניוניק הוא נרגע, אך טרף המזעזעט עלול היה בכל עת להתפרץ אצלו מחדש.

מומחי מקצוע יהודים המשיכו עדיין להגיע למחנה HKP עד חודש אוקטובר ועד בכלל. אחר כך גם הם נידונו לכליה. בספטמבר שנק התעמר בפעם האחרונה בדבורץ באמצעות חבטות ב"מחבר" על פניו. יום לפני החיסול הסופי של היהודים במחצית אוקטובר, שלושת היהודים שלנו, כלומר אוארבך, קליינר ודבורץ עבדו עדיין במחנה HKP, אחר כך ליוו אותם לגטו. אחרי השעה 22.00 הם הופיעו בביתנו. באותו יום שלושה דיירי משנה שלנו, כלומר ואסיל קובל (Wasył Kowal) האוקראיני, סטניסלב בוברובסקי (Stanisław Bobrowski) הפולני וניקולאי ניקולנקו (Nikołaj Nikolenko) הרוסי חזרו הביתה סביב חצות. אמי שלחה אותי לישון מיד לאחר ארוחת הערב. אמור הייתי לא לראות כלום ולא לשמוע כלום. הכניסה לדירה שלנו ברחוב קוסטקה הייתה דרך מרפסת שאליה הגיעו דרך גרם מדרגות גבוה מהרחוב. כשדלק בה אור, הייתה דירתנו גלויה לכל עובר אורח ברחוב. באותו יום אמא כיבתה את האורות במרפסת. רק עכשיו אני קולט שהכל היה מאורגן בהסתר על ידי אמא, אלמנה קטנה ואמיצה. במקרה של תבוסה היא היחידה שהייתה נושאת בתוצאות, כלומר עונש מוות על סיוע ליהודים. אותך בתור

אתך תשאל אותו על שלום אשתי "תהיה בריא. אני מחכה לתשובה" (המשפט האחרון, כלומר השאלה על אשתו הייתה לשם הסוואה). מעולם לא שלחתי תשובה, משום שאמי לא מסרה לי את הגלויה, כדי שההתכתבות שלנו לא תיפול לידי הגסטאפו או הסוציאל-דמוקרטים. לא אחת הייתי נזכר בהמשך, אפילו בשעורי השפה הפולנית, בחבריי היהודים והייתי שואל: האם הם ניצלו. אולי הם חיים אי שם בישראל או בארצות הברית. כמה הייתי רוצה לדרוש בשלום. אני בן 67 היום, הם אמורים להיות בין 70-75 שנים. אוראבך, קליינר ודבורץ את הגלויה הזאת מצאתי בין ניירות משפחתיים לאחר מות אמי בשנת 1984. אמה מינה בקפידה את כל ההתכתבות. יש שם חבילות: "מכתבים מסיביר" (מהפולנים) ו"מכתבים

מהיהודים" מתקופת הכיבוש הגרמני. אלו לא "ידיעות מרעישות" מבחינה פוליטית, אך ידיעות מרעישות במובן של חיים, ידיעות יומיומיות על "הלב הרחב והחסוד" של אמן, כפי שמצינו במכתביהם הפולנים מסיביר ויהודים ממקום המסתור שלהם, ידיעות על עניינים שעליהם לא אחת לא היה לי מושג, שאמי לא התהדרה בהם בפני בכדי לשמור עליי. כעת למדתי על גדולתה. היא הזהירה אותי כל הזמן שאשתוק ולא אסתכן, אך בעצמה הסתכנה כל הזמן בשקט. עוד לפני "החיסול", כלומר לפני רצח היהודים, ראיתי שבהפסקת הצהריים היו יוצאים בריצה מהמרפסת שלנו יהודים ממחנה HKP, מביאים או לוקחים דברים, הם היו שניים או שלושה לכל היותר. היו יוצאים בריצה מהירה, כמו משתדלים שלא אבחין בהם. זאת משום שאמא שמרה בקפידה על "מחתרתיות": לא להפגין, להמעיט ככל האפשר בלחג ורעש. הייתה לוקחת מהם

(Socha) הצעיר שאל פתאום:

הם היו אצלך?

לא! הכחשתי.

אבל מי לא היה? הנה, אתה רואה, כבר פישלתי!

התברר שאני לא יודע לשק, ולכן אמא ערכה את כל מבצע הסיוע ליהודים בצורה מחתרתית. התברר גם שכל השלישיה בדרכה לתחנת הרכבת (נחמישה קילומטרים, דרך סורמיצה [Surmice]), ביקרה גם את סוחה ואת האדון סטפן, וגם הם כיבדו אותם ולגמו כוסית. או אז קליינר או אורבך סיפרו שכבר היה אצל גב' קוסק, אך אף אחד לא הסגיר אף אחד. שלושת היהודים שלנו ניצלו, כלומר הגיעו לזלוצ'וב (Złoczów), ומשם שלחו גלויה עם השם שלי (בשיבוש), עם התאריך זלוצ'וב 17.12.1942. הגלויה הייתה כתובה בכתב יד בעיפרון אדום, לפי המעג: מר לוסיק קוסק (Lusik Kosak) (!),³ דובנא/ווהלין, סורמיצה. בית קולנוע צבאי (שאו כבר מזמן לא היה קיים!), ללא שם הרחוב ובלי מספר! הם היו צריכים לרשום: קרול קוסק. אך הגלויה הגיעה, כנראה הכירו אותנו היטב בדובנא. בתור השולח צוין שם המוכר היטב במחנה HKP: מיכלצ'וק מיקולאי (Michaleczuk Mikolaj). זלוצ'וב (Złoczów) (רוסית: אות ב' רפה) גליציה, רח' רינק מס' 17 (Galizie, ul. Rynek 17). אני מביא את תוכן הגלויה כולל השגיאות האופייניות ליהודים:

ידיד יקר קוסק אני כותב אותך שאנחנו בריאים תודה לאל. אנחנו עובדים בזלוצ'וב בתור נהגים, תכתוב לי חבר מה שלומך ואם אתה בריא דרישת שלום במיוחד לאמא (אות u רוסית) דרישת שלום בשביל כל החברים. קוסק אם בוגטינוב (Bogatynob) (רוסית ב' רפה) עוד עובד

שתיה בטוחה שזה אני הפחח בינשטוק, בוקה (Buka)⁴ אני נותן סימן, אנחנו תמיד הבאנו חמאה בקדרה קטנה שהייתה תחתית סודית. בינשטוק ביקה (Byka) (!) שעבד ב-HKP" (האם זו אות u רוסית?)

הכרתי את הפחח הזה מבתי המלאכה ב-HKP, אבל לא ידעתי ששמו בינשטוק. הוא היה גבר גבוה, סופני, סביב גיל שלושים, והיו לו "ידי זהב"; בעזרת שני פטישי עץ הוא ידע לסדר פגוש מקומט ככל שיהיה, כך שנראה חדש לגמרי.

לנמען השני, ידלון, הייתה ככל הנראה בגרות פולנית, כי הוא הכיר את מיצקיביץ' ואת "חסרי בית" מאת ז'רומסקי. הוא ידע גם את השפה הרוסית, כי לפעמים הוא מצטט דבר מה, לפעמים משתמש בטעות באותיות יווניות. ידלון כתב לאמי בשמו ובשם מישוה מבני עמו בשם בייץ' (Bajecz), שחתם פעם אחת את שמו במכתב באותיות רוסיות. המכתב הראשון הוא ללא תאריך (אך הוא מנובמבר 1942), ובו מוטו מתוך "חסרי בית" של ז'רומסקי: "אדם הוא דבר קדוש שאותו (!) לאיש אסור לפגוע." המכתב השני נושא את התאריך 25.11.1942 ומתייחס למכתב הראשון. שניהם כתובים בדיו סגול על דפי שורות שנחתכו ממחברת ומביעים הכרת טובה לאמא על הכסף ששלחה ומבקשים כסף נוסף או סחורות או מוצרים. את המכתב השלישי כתבה אמא על פיסת נייר ארוכה צהבהב ללא תאריך ומקום, וללא חתימה, רק משפט אחד:

"אני שולחת ליטר נפט וליטר שמן - אין לי מזומנים."

מחעבר השני של הגלויה נמצא מכתב מידלון מה-9.2.1943:

"קיבלתי ליטר שמן ונפט ואני מודה לך על

דברים למכירה, נותנת להם כסף או מזון, אבל "העסק" לא עבד בצורה מיטבית ככל שאחינו בני ישראל היו רוצים. הרי גם לנו עצמנו לא היה מאום. אני השתכרתי ב-HKP קרובונץ וחצי לשבוע (שהספיק לברטיס בקולנוע) ואחר הצהריים הייתי רוכב באופניים לקורס הכנה לבגרות. אבל אמא עזרה לאנשים ככל שידה השיגה, ולפעמים אפילו סובייטי זה או אחר היה קופץ אלינו.

מהיהודים נותרו בחבילה רק ארבעה מכתבים משני ממוענים, האחד בינשטוק והאחד ידלון. אלו מכתבים מנובמבר 1942 ועד שלהי מרץ 1943, כלומר תקופת סטלינגרד. המכתבים נמסרו לאמא ממקומות מסתור של היהודים בקרבת דובנא לא באמצעות הדואר, כי אם על ידי נאמנים. מתוכן המכתבים ניתן להבין שאלו שיירי התכתבות עשירה יותר, שאולי הושמדה על ידי אמא כי הייתה מסוכנת, או אבדה במהלך 50 שנים ובמהלך מסע מדובנא דרך קרקוב לבילסקו (Bielsko) - מרחק אלף קילומטרים ומעלה.

מבינשטוק נותר מכתב אחד כתוב בעיפרון בלתי מחיק על דף עם משבצות אלכסוניות שנתלש ממחברת סובייטית, מלוכלך מאצבעות מוכתמות בשמן. בצד שמאל מופיעה כתובת: "לגברת קוסאק (Kossak) 23 III 1943". בצד ימין נמצא המכתב עצמו: "לגברת קוסאק 29 III. 1943." אני לבקש מאוד את הגברת לשלוח עם האדון הזה אלי את המעיל הקיצי ההוא כותונת עליונה וצווארון. עד עכשיו לא היה לי צריק, אבל עכשיו אני ברגע קריטי מאוד וקשה מאוד עם אמצעי מחייה, לכן מבקש מאוד לסדר עם האדון הזה ואם ייתן אלוהים זמנים טובים אני אגמול לך איכשהו. אז נשאר עדיין איזה 30 מרקים בעבור דברים אחרים, אני מודה מראש ובכבוד רב. כדי

4 כך במקור

5 כך במקור

התהדרה בכך וגם לא פנתה לממשלת ישראל עם תביעות כלשהן בעבור טובות שגמלה לבני ישראל, אחינו ביהוה, אלוהינו המשותף. ב-17 ביולי 1984 הלכה אמי לעולמה, באותו אופן שבו העבירה את חייה, בשקט ובענווה. היא נטמנה בבית הקברות בבילסקו-ביאלה (Bielsko-Biala), באחוזה קבר משפחתית של בני קולבר (Kolber), מרחק חמש שורות מקבר משפחת וויטילה (Wojtyła), שהם סביו של האפיפיור שלנו יוחנן פאולוס ה-II, שאנחנו, בתור גורילים, הננו קרוב לוודאי שארי בשרו דרך משפחת אמי: בני קולבר ולנרט (Lenart).

כך מקרב לב ומבקש להמשיך לשלם את המגיע לי, כמו עד עכשיו, באמצעות כסף או מצרכים. בעצם, איך שנוח לך. עשיתי הפסקה משום שלא הייתה הזדמנות לנסוע לדובנא. נא למסור למוכ"ז את הדברים שצוינו לעיל.

ידלין (בחתומה מופיעות שתי אותיות רוסיות).

נב. אני מחזיר לך את הבקבוק של שמן" גם את המכתבים מידלין היה מביא "מוכ"ז" נאמן, שידע את מקום מחבואו. התכתבות על גבי מכתבים אלו נקטעה. איני יודע כמה מזה עוד היה ולכמה יהודים עזרה אמי, משום שמעולם לא

"התקווה", ארץ יום הזיכרון ל67, אגודת חסידים

ולודימרץ (ולאדימרץ) בפולנית Włodzimierzec

עיר הולדתו של אבי, אייזיק (יצחק) לייפר 1916 – 2011

מאת: מוטי לייפר

העיירה הייתה מרכז עבור כפרי הסביבה. היהודים במאה ה-9 חיו בצניעות ובה. את זמנם הפנוי הקדישו בעיקר ללימוד תורה וקיום מצוות. מהמאה ה-19 כיהנו כרבני הקהילה משפחת שליטא. במהלך מלחמת העולם הראשונה הגיעו לעיירה פליטים יהודים רבים. חיילי צבא האימפריה הרוסית חנו במקום, דבר שהעניק בטחון אך גם גרם לפגיעה ברכוש יהודי המקום. בזמן המהפכה הרוסית ומלחמת רוסיה פולין הקימו היהודים מיליציה אזרחית בפיקוד יהודי שהפכה לאגודת הגנה עצמית. אחרי מלחמת העולם הראשונה עברה העיירה לידי פולין, אחרי שהייתה בידי הרוסים מתחילת המאה ה-19. עיר המחוז הייתה סרנה (סופרה לחבל ווהלין) המרוחקת 40 ק"מ מהעיירה. דוגמא ליחסים הטובים בין נוצרים ליהודים בעיירה: כאשר נכנסו הבולשביקים לעיירה, בזמן המלחמה מול פולין, הם האשימו את הכומר המקומי בקשר עם הצבא הפולני. היהודים הצילו אותו ממוות.

ב-1920 כשהפולנים נכנסו לעיירה והחיילים התחילו לבצע פרעות, הכומר מנע פגיעה ביהודים. מאוחר יותר, בזמן השואה, גם הציל יהודים.

העיירה סבלה מכמה שרפות, לכן קם ארגון כבאים משותף ליהודים וגויים. השרפה הגדולה הייתה בשנת 1934. אחריה נבנו הרבה בניינים חדשים. משפחות ובודדים ראו בשרפה הגדולה שעת כושר לחסל את עסקיהם ולעלות לא"י ביניהם אליעזר שוסטק.

מתוך דבריו של אליעזר שוסטק, חבר כנסת ושר הבריאות, בתחילת שנות השישים. הוא נולד וגדל בוולודימרץ, עלה לארץ בשנת 1935:

"כל צרור החיים והיצירה, אשר נצרר ונוצר במשך דורות שקדמו לנו. כל פרשת הזוועה והגבורה, שהתחוללה בדורנו בתוך קהל עדת בני ולודימרץ, העיירה שבה נולדנו, בחיקה טופחנו וגודלנו, יצאנו פדויים וניצולים עלינו. כל תולדות מלחמותיה של קהילה קדושה של יהודים תמימים וישרים. עדה רצופת אהבה, שופעת חסידות, צמאת דעת ומלאת תום ויראת אלוקים. עדה אשר אף בימי כיליון חרוץ ושואה לא איבדה את דמותה ולא נפגם צלמה. עדה אשר אף בימי השפלה ובזיון, העלתה מקרבה אנשי עוז ורוח גבורה. עדה שאף על-פי התהום חירפה נפשה לגיסונות מרידה, התקוממות והצלה, והקבילה פני מנאץ ומרצח בגבורה ובבוז" (מתוך ספר ולאדימרץ, גלעד לזכר עירנו).

והלין בצפון מערב אוקראינה. האזכור הראשון לעיירה, אשר נוסדה בזמן נסיכות קייב, הוא משנת 1570.

בשנת 1700 מתועד קיומה של קהילה יהודית קטנה בעיירה. היא כונתה על ידי היהודים "לודמיר קטן" כדי להבדילה מהעיר הגדולה "לודמיר".

יערות האורן שסיבת העיירה הייתה משופעת בהם, הביאו כנראה את המתיישבים הראשונים. יהודים מצאו את פרנסתם ע"י הפקת זפת ועיבוד העצים.

לא היו סלולים, בימי גשם או הפערות שלגים היה בלתי נוח הרכוב והי מרחקות עץ. הרכבת הראשי היה רחוב "השוק" בו התרכזו רוב החנויות, ממנו יצאו שאר הרכבות. הרכבת הראשי היה תמיד הונזה אחד ושבת היו בו מנגלים רבים. המים סופקו משלוש בארות בכל בית היו מכללים לאגדות מים ליום יומיים. בעמידה היהודים חיו ביניהם כמו אחים גם לצרה וגם לשמחה. בשמחה כמו ברית מילה כולם באו עצמם כמחוזותם. ברחבה לפני בית הכנסת הגדול שהיו לערך חופות אחרי מקס החופה הייתה תהלוכה גדולה של כלי אור בהשתתפות רוב יהודי העיירה.

התחבורה מוולדימיר לערים ולעיירות הסמוכות הייתה בעגלות וסוסים. פעם בימים לפנות ערב הייתה יתצאת רכבת לאנטוואקה המרחקת 18 ק"מ מוולדימיר, ומאנטוואקה חזרה לפנות בקוק. באנטוואקה היו רכבות למרחקים. היו מספרים שהייתה תכנית לתחנות רכבת

בין מלחמות העולם היו בעמידה כ-1300 יהודים שהיו כמחצית ממספר היהודים. בימי השלטון הצרפתי הוסגרו מים שוק, ביום קבוע בבימי השוק, לבאן וביאנו הסחורים והאישים את מרסלותם אולם אחרי השרפה הגדולה ולאחר שנבנו הבניינים החדשים, השוק העבר למקום אחר בצד העיירה. רוב הבניינים היו מבני עץ במיקומה אחת.

רחוב הראשי לפני מלחמת העולם

היהודים היו במרכז תרבות הראשיים, ואילו הגויים ברחבות הצדדיות. הרכבות

בית הספר הישן

היה רק מקום תפילה, אלא גם מקום לא ספות וקבלת החלטות בענייני הציבור, גם מקום מפגש לשוחחות חולין והעלאת עניינים אישיים, מקום להשתחרר לשעה קלה מעולות המים בחברותה ורחמיים.

לכבוד שבת הייתה פעילות שהתחילה בבר ביום חמישי: הבית מאכלי שבת שהיו נושא קמאם של העינים. שמירת השבת הייתה מאוד חשובה, הבתים והגדים מקיים ומסחרים, אחידה של שבת הקיפה את כל היחידים. משפחות עניות קבלו עזרה לקראת שבת. סבת העיניות ולחימתן הייתה עזרה חסידית, והאדמו"רם של חצרות החסידות

גדולה בחולדימץ, אנשי העיניה סיכלו אותה, כי פחדו מהשפעה הרסנית מהערעול הגדול בחולדימץ לא הייתה תעשייה או בתי מסחר גדולים שיכלו להסיק עבדים. היחידים עסקו בעיקר במסחר אגיד כמו חיות קטנות ודוכלות תקופה היו מציאים את לחנם. היו נסעים למרחקים, לפעמים לשבת או יותר, כדי לקנות סחורה. היו שהשתכסו בין פרי העינים ומסרו לא תגיד קבלו את התמורה, וחזרו במיוחד כדי לנסות לקבל את כסף. בעיניה היו סחורי בקר, סחורי סוסים וסחורי עצים. דרך סחורים שבאו ממרחקים לקנות, נחשפו תושבי העיניה לעולם הגדול ורוב בעלי המקצוע היו סוחרים חייגים. הם

ובעלי מקצוע נוספים שרתו גם את תושבי הכפרים שבסביבה. ימי השוק היו מקור פרנסה חשוב לקהילי העיניה. בשוק הייתה פעילות רבה שהשתפזו בה גם קונים וסחורים מהסביבה. גם נחמות של בית משפט אזורי בעיניה הבא פרנסה לסחורי המקום. כמו בכל העיניות הקטנות במשך בכל בית יחיד היה משק עזר. בהדבה בתים במשק הייתה פרה. היו אומרים "אם פרה יש בחצר - הרי הבית מלא כל טוב!" כדי להבטח את פרנסתו של הרב הייתה לו הזכות הבלעדית למכירת פט, שמרים וסודות, ושום חסות לא היה מחזיק בחסותו את המצרכים הללו.

בעיניה היו ארבעה בתי כנסת: בית כנסת הגדול (כללי), בית כנסת חסידי טריסק, בית כנסת חסידי סטאלץ ובית כנסת חסידי סטאלץ בית הכנסת לא

הפסח - צילום של בית כנסת חסידי סטאלץ

הכנסת 'הרחק מארץ' - צילום של בית כנסת חסידי סטאלץ

עלו לא"י מספר ניכר של צעירים שהוכשרו לקראת העלייה. לכבוד העולים נערכו מסיבות פרידה. הנהוג היה שהעולים, לפני צאתם, עוברים בין הבתים ומקבלים את ברכת-הדרך.

הערבות ההדדית בקרב היהודים הולידה מוסדות צדקה וחסד למיניהם שהיו גם בוולדימרץ. בימי מלחמת העולם הראשונה עבר גל פרעות על יהודי האזור, באו פליטים לוולדימרץ, הוקם ועד עזרה כדי לעזור לפליטים. במלחמת העולם השנייה ברחו לעיירה יהודים מאזורים שנכבשו ע"י הגרמנים, קבלו עזרה והכנסת אורחים. הייתה גם קופה למתן הלואות בלי ריבית שהייתה חלק מקופת גמ"ח גדולה בוורשה שהוקמה על ידי הג'וינט. בשנת 1937 התחילה האנטישמיות להתגבר בפולין. בסיים הפולני (הפרלמנט) הושמעו טענות שהיהודים השתלטו על המסחר. כשלב ראשון הממשלה שללה מהיהודים זכויות מסחר עם טבק ומשקאות חריפים. חנויות רבות עברו לידי הפולנים. חוסר היכולת של הפולנים לנהל חנויות גרם לסגירתם, דבר שהקשה על החיים בעיירה. בכל חנות שעברה לידי הפולנים היה שלט ובו היה כתוב "חנות קתולית". בשנת 1939 היו ידיעות על תקריות בגבול פולין גרמניה, הגרמנים מתגרים והפולנים מתגוננים. כל התושבים היו צמודים לרדיו, ריח מלחמה היה באוויר.

המלחמה פרצה ב-1 בספטמבר 1939. העיירה הייתה כמקרה. הייתה דרישה לגיוס גברים שהיה להם עבר צבאי. לאחר כמה ימים הגיעו שמעות שהצבא הפולני נחל תבוסה. הצבא הסובייטי נכנס באמצע ספטמבר לוולדימרץ במסגרת הסכם מולוטוב ריבנטרופ. עד שהסובייטים התארגנו, פרעו הכפריים הגויים ורצחו יהודים. נבחרה מעצה מבין הקומוניסטים שהיו עד אז במחתרת, ומיד יצאו כרוזים

באו לבקר בעיירה. היהודים דאגו לחינוך ילדיהם ללא תמיכה ממשלתית וללא חוק של חינוך חובה. היו עושים לחינוך ילדיהם ככל שידם משגת. בשלב ראשון למדו בחדר ובשלב השני לימודים כלליים. יידיש הייתה השפה השגורה אצל היהודים. המוכשרים ובעלי היכולת היו נוסעים ללמוד בישיבות בערים אחרות. הסבא שלי היה מלמד, יהודי אחר, חייט, לימד את אבי מקצוע, וסבא שלי לימד את בנו לימודי קודש. אחרי מלחמת העולם הראשונה התגברה ההתעניינות בקדמה. התחילו לפעול ליסודו של בית ספר עברי מודרני "בית ספר תרבות", בו שפות הלימוד היו יידיש ועברית.

הממשל הפולני והאוקראינים הקשו על חיי היהודים בעיירה. פעילויות התרבות הרבות והמגוונות גרמו להגברת השנאה מצד הגויים שלא הגיעו לרמה תרבותית כמו היהודים. בתנועה הלאומית שהתפתחה באזור ווהלין, לקחה ולדימרץ חלק ניכר. נוסדה ההסתדרות הציונית בעיירה, ובני הנוער השתייכו לתנועות הנוער הציוניות: השומר הצעיר, תנועת החלוץ ובית"ר. יהודים אחדים היו פעילים בחשאי במפלגה הקומוניסטית הפולנית. הנוער היה חדור בתחייה הציונית, ועליה לא"י הייתה קרובה לליבו. עם פרסום "הצהרת בלפור" התחזקה ההתעוררות הלאומית, וגם יהודים דתיים האמינו שהנה באה הגאולה. נערכו תהלוכות בחוצות העיירה עם דגלים.

גם פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים צוינה בצורה חגיגית בעיירה. יהודי העיירה בלי יוצא מהכלל היו תורמים למפעל הציוני. מדי חודש היו עוברים צעירים בין הבתים ומתרימים לקק"ל. אירועים כמו ערב יום כיפור, הקפות שמחת תורה, חתונות ועוד היו מוקד לתרומות לקק"ל. בשנות השלושים

להיראות ברחוב ללא טלאי צהוב על החזה והגב, כמו כן נאסר עליהם ללכת על המדרכה רק באמצע הרחוב. באפריל 1942 הוקם בוולודימיר גטו פתוח, רוכזו בו 3000 יהודים גם מכפרי הסביבה. הוציאו יהודים לעבודות כפיה תוך כי התעללות. הרכוש המועט שלקחו איתם לגטו כמו כסף וזהב שימש להם בעיקר לאוכל. כפי שמספרים עדי ראיה, כבר ידעו היהודים שסופם קרב מתוך שמיעות שחופרים בורות ביער לא הרחק מהעיר, ופלוגות אס-אס הקיפו בשרשרת את הגטו. לפני חיסול הגטו הציעה קבוצת צעירים להעלות את הגטו באש, אך הידנראט דחה את ההצעה. אוקראינים הציעו להציל את ראש הידנראט ובני משפחתו, אך הוא סירב ואמר שהוא מעדיף למות עם בני עד תו.

יום שישי ט"ו באלול תש"ב 28.8.1942 היה היום האחרון ליהודי ולודימיר. בלילה שלפני, התכנסו היהודים קבוצות קבוצות ואמרו תפילות וידוי בקולות ככי שנשמע למרחקים. בבוקר של אותו יום שישי הוציאו השוטרים האוקראינים והגרמנים את היהודים מבתיהם. הילדים לא הבינו מה קורה. הגירוש מהבתים היה מלווה בצעקות והכאות בהם וזירו את הקורבנות. משפחות משפחות עם ילדיהן צעדו לקראת המוות. היו אנשים בעלי אמונה חזקה שראו במה שקורה גזירה משמים, ובדעה צלולה מסרו נפשם על קידוש השם. השכימו בבוקר, טבלו עצמם וצעדו עטופים בטלית. היהודים רוכזו בכיכר השוק ומשם הובלו לחורש הסמוך לעבר הבורות שהוכנו מראש. חמישה חמישה הורדו לבורות ונורו. כתוצאה ממהומה שקרתה בנקודת האיסוף ובמהלך ההוצאה להורג, ברחו כמה מאות, אולם רבים מהם נתפסו ונרצחו בימים שלאחר מכן. מאלה שלא נתפסו היו שמעון

שהתושבים צריכים להתנהג בהתאם לחוק הסובייטי. בשלב הבא באו אנשי מנגנון, החרימו בתי מגורים ושיכנו בהם אנשי מנהל. קשה יותר הייתה הפגיעה במקור הפרנסה של יהודים שעיקר עיסוקם היה במסחר. לא הייתה אפשרות לקנות סחורה, כי רוב קשרי המסחר היו עם וורשה ולודג' שהיו בידי הגרמנים. הסובייטים החרימו, קנו והטילו מיסים. השלטונות ניסו להלאים את בית הכנסת הגדול ולהפכו למועדון של הנוער הסובייטי. עם חיסול החנויות האמירו מחירי המצרכים. בצרכייה לא היה מספיק סחורה. המצב הכלכלי היה כמו ברוסיה כולה. הצביון הדתי והערבות ההודית נפגעו, והיהודים התחילו להיזהר זה מזה. עם כל הקשיים החיים התחילו להיכנס למסלולם. הוקם בית ספר סובייטי ביידיש. היהודים התנחמו בזה שלא היו בידי הגרמנים. מיד עם פלישת הגרמנים לרוסיה הגיעו צווי גיוס לעיריה, גיוסו כ 500 צעירים יהודים וגויים, אך הגדוד נפל בשבי הגרמנים וכל חייליו היהודים נרצחו. בנסיגתם של הרוסים ב 29.6.1941 הציעו לכל אורה שירצה - להצטרף, אולם רוב היהודים החליטו להישאר, כי לא האמינו עד כמה הגרמנים אכזריים ופחדו מתנאי הדרך בנסיגה. אבי הצטרף לצבא הרוסי.

הגרמנים נכנסו לוולודימיר ב-3 ביולי 1941. במשך ארבעה ימים מנסיגת הרוסים עד כניסת הגרמנים פתחו האוקראינים בתעמולה נגד היהודים, שהם נצלנים ודמם הפקד, והתחילו במעשי שוד והרג ביהודים.

הגרמנים חייבו את היהודים להקים מועצה, יודנראט, שבראשה עמד יעקב אייזנברג. חברי היודנראט היו אחראים לכך שהוראות הגרמנים יקוימו במלואן. הצו הראשון שניתן היה ליהודים חייבים למסור את כל בעלי החיים שברשותם. ממחרת יום הכיפורים היה אסור ליהודים

אנדרטת הזיכרון לזכר יעקב קהילת ולדיסלב' 22 ית השלום בחולון, 22 ית השלום היזכר יעקב קהילה
22 ית יסודות וזכר שלום תלמוד תלמודית יסודות 22 ית היזכר ית תלמוד קדש.
22 ית השלום בחולון: כאן טוקן שומר הקדושים.

אנדרטה ולדיסלב' 22 ית השלום
22 ית השלום 22 ית השלום שומר הקדושים
1942, 22 ית השלום שומר הקדושים.

אנדרטה ולדיסלב' 22 ית השלום, הזכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום.
זכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום.
זכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום. הזכר ית השלום.

קסטות אונליין

חיין שטעטלע קוריץ - רשמי ביקור - קיץ 2005 מאת: עדה אדן, בת חני חריף, נכדת ינטה ואייזיק חיימענס

איכשהו כל אחד יצא למסע חיפוש אחר בית החורים, בית סבא וסבתא, לפחות הרחוב.

לפתע הרגשתי זעם נורא על אותה שחיטה. על מה ולמה, מלבד שנאה נוראית וקנאה שדחפו את האימהות, האבות, הסבים והילדים כאחד, לבור ההריגה. ולראות את יער קוֹז'ק היפה, הפורה שהיה לו ממה לצמוח...

הטכסים. מעולם לא אהבתי טכסי זיכרון. איני נמנית עם באי בית הקברות ומראש חשבתי לדלג על טכס זיכרון או שניים ולמצוא אלטרנטיבה אחרת. אך הלב לא נותן. אתה הולך והזעם מתגבר, הכאב מתגבר ואתה רואה את התילים שהוקצו בדיוקנות גרמנית של 20X20 ואתה כואב ושותק. כי אין מה לומר...

אתה מקשיב ל"קדיש", קטעי ספרות ו"אל מלא רחמים", והייתה זו הפעם הראשונה שבכתי בשירת "התקווה".

הנסיעה הזו עשתה לי משהו קשרה אותי כחוליה מקשרת אל מה שהיה ואל העתיד. המשיכו לנסוע, רבותי, אל תיתנו להם להפוך שוב את בית הקברות למרעה בהמות ואת המצבות למקפצות למי הנהר. אל תיתנו להם לשכות. האדמה הזו היא גם שלנו. היא קודשה בדם.

היה מעניין לראותך מיין שטעטלע קוריץ. נשארתי השטעטלע שלנו גם אם הם לא רוצים בכך.

מתוך: ["עלון בית קוריץ 2007-20"](#) פורסם באתר האינטרנט של ארגון יוצאי קוריץ

מעולם לא חשבתי שכך זה יהיה. לא נולדתי שם ולא הייתי שם מימי ובכל זאת זו הייתה שיבה הביתה.

שנים התעלמתי מהנושא. זה היה משהו שרק הזקנים מתעסקים בו. סבא, סבתא הדודים וההורים. מה לנו - דור שני - שחונכנו על ברכי "שלילת הגלות", שהעלמנו את היידיש השגורה בפינו מהבית, שתמיד השתדלנו להיות "עברים" אכילו יותר מילידי הארץ מה לנו ולעמירה הנדחת קוריץ.

מעולם לא היה לי קשר לעמירה, לא התעניינתי במיוחד בתולדותיה ולא הלכתי למפגשים.

והנה יום אחד זה צץ. החלטתי להצטרף לנסיעה לקוריץ. לראות מאיפה צמחו השורשים.

הופתעתי מגודש הרגשות. כבר בהתחלה הקשר בין אנשי הקבוצה היה שונה מכל מה שמוצר בטיול קבוצתי. הייתה אווירת "היימיש". כל שם משפחה היה מוכר ממה ששמעתי בבית. זה הלך והתגבר, הלך והתקשר.

לפתע כולנו דיברנו יידיש. היידיש היפה ששמענו בבית. הביטויים המיוחדים ליידיש הקורצאית שלא קיימים בניבים אחרים. א זיפטקע יידיש.

אחר כך העמירה שקפאה על שמריה.

מסע לקוריץ

מאת נחמה טורבן

נדריים

ואחז, השוכן בקרבת בית הכנסת, עליו סיפר לי אביבילדותי.

בש רחב, משני צדדי בתים "פורטים" דלים, אך יפים. גיחולי שדה ליד כל בית תאר מים: חבית עגולה, גון דיוק משופע, משולש חליל קטנה פתחת בן דלי קשור לחבל באורך של 10 מטר. מגלגלים, מגלגלים ומגלגלים מים ציפים ממעבה האדמה. בין בתים עצים גבוהי קדמה, תלי דובדבנים חלומיים עלהם. פעמית אני מהלכת בקורן ראשי מסוחרר. מניין מסר לי הכל! מספודי הילדות של אבי! מהזנת מדעי! הדיקטי פעם כאן בגלגל אחרי!

הענן לעית הקברות היחודי הישן. גבעה נמוכה, עגולה כביעה. שדה בור נזקק גדו, אדום פרחי מסוק-שלמית, לעים כמו בארץ ישראל של חרנולות מהדוסות בין הקברים, מקורות באדמה מצבות מצותצות. אפרות סדות רובן שרועות על

הדרך המבילה מקיץ לרבה - יפהפיה. יערות פרושים משני צדה. שדות רחבים נושקים לבבית.

פנים מנחם לאדמה ובתים משופעי גגות פזורים בהם. לאורך הכביש ניצבים עמדי חשמל נוצרים מעץ קני חסידות נחים בין דמויות העמוד. כל קן כמו של ירדים גדול טנא. מדי פעם מופיע שלט אני ממטה לפעם את האותיות ולהזות את שם הספר. לא מצליחה. חוזה קצת מה פירוש להיות "אמא לפיתוח". לאט לאט במהלך הטמיל למחנתי להזות את הסבת ולגלות שנות מתסרים: מעמד יוש, הסציה.

כ-60 ק"מ לפני רובה מופיע שלט קוריץ התגששות באוטובוס רחשות המילה: קוריץ, קוריץ, קוריץ. אקטן מדגיג אחת: כאן מסתתרים 60 CC של קוריץ. מחור וחדה המנה "העיקרית". השם "קוריץ" נבוע

בדמיון גדולת איתו. במהלך הטמיל קמארו אחתו הרובנאים: "הקורצים האלה, קרציות... מקרציות..." אני נותני פירוש אחר לשם: קוריץ זה "קוריץ מחומר איסתי"!

קוריץ

ביום שישו הענן לקוריץ. לי פעם במהירות. תחושה שאני קצת בבית, באחוז בית חם

(לי קוריץ)

חייט במקצועו ופטר לפני מלחמת העולם השנייה. עצמותיו טמונות בבטנה החומה המשקיפה אל הנחל. אמן, נחמה, נחטפה מביתה באחד הימים על ידי הנאצים או האוקראינים ונרצחה. שמה הוענק לי לזכרו ולנחמה כאחות. האח הבכור דב (בירל) אשתו פרידה וילדיו: שמעון, מינה וחיה-אטיל נלקחו לקז'ק והומתו שם.

האח השני מיכאל, אשתו בת-שבע מהכפר הוסצה וילדיהם מרדכי וינטה נלקחו לקז'ק ונרצחו שם. האח הצעיר, בן הזקנים יעקב, גויס לצבא האדום. משורותיו נלחם במפלצת הנאצית ועקבותיו לא נודעו. במשך שנים פרעמה בלב אבי התקווה אולי הוא חי ורק כלוא מעבר לחומת הברזל הרוסית. חיפושים ופניות דרך "המדור לחיפוש קרובים" העלו חרס. אין איש יודע את קורות ימיהם האחרונים, רגעי חייהם האחרונים.

נותרו לפליטה אבי, אריה ואחותו שרה, עליה השלום, אשר חברו אל הפרטיזנים ביערות, שרדו, עלו לארץ והקימו בה את משפחותיהם.

יהיה סיפור זה טר לנשמת כולם.

קרית קרייז, אריה יוסף הכהן, אריה יוסף הכהן, אריה יוסף הכהן

האדמת קברות למחצה. אנו מתכופפים, מנסים להות אותיות, שמות. על אחת מהן כתוב:

נא וסתן איש יטור

דוק וזנז הלך להחלל

איתן מפנה לעשבים, חושף את תחתית המצבה ומגלה שם: "יהושע".

חציתי את התל והשקפתי אל עברו השני. נוף אגדי ומופלא נפרש לעיניי. נחל זורם למרגלות הצבעה. גשרון עץ צמחי נופר פזורים כשטיח. משפחת סרוויים לבנים משייטת לה בנחת על פני המים ואחריה מחליקה אט-אט משפחת סרוויים שחורים. רק ליהודים לא התאפשר לחיות בשקט לצד נוצרים אוקראינים..

מעברו השני של הנחל משתרכים עוד בתים עד האופק. קולות צחוק נשמעים ואני רואה מערות גורדות מהגשר אל המים ומבטות בגדיה כמה ילדים שוחים בנהק צוהלים. משפחה עורכת פיקניק. אני נעמדת על הגשר ומבקשת שיצלמו אותי. הנוף נלכד בתמונה. אני חוזרת אליו מפעם לפעם, מתגעגעת. את הגשרון הזה חצתה רבורה בחודש אוקטובר גשום. ילדה קטנה שאולצה להציל את נפשה ולחפש מסתור.

אצל איכר מעברו השני של הנחל. על אחת המצבות אני מוליקה שני סות שבת קטנים אנונימים מהגבעה. בדרך למטה מספרת יפה: הבנים שלי אומרים לי: "מה יש לנסוע לקרויץ כל שנה? סעי לפרץ, סעי ללונדון". ואני אומרת להם: "מה איבדתי בפרץ? מה יש לי בלונדון?" פה יש לי פה יש לי הכל".

ואלה שמות

אבי, ילדו קרויץ, הוא אריה פולישוק, בנו של מרדכי, שהיה

פראצעדן וואונדער

הגיבור מקוסטופול אברהם-יעקב ברייך מתוך מכתנו של שלום ברייך

במחנה לעבודות כפייה, בו ריסו הגרמנים את יהודי קוסטופול, נערם להוצאה להורג של היהודים.

אברהם-יעקב ברייך זינק על איש ה S.S ששימש מפקד ההוצאה להורג והפך אותו לקורבן הראשון בחצר-מוות.

בזמן שאותו מפקד הודיע שייתן פקודה להסתדר ב... את השלושיות האבר לא הספיק לבטא. ברייך תפס את משקו של המפקד, ירה בו והרגו. חברו יצחק מפליטי ורשה, תפס פרלבוט ושניהם צעקו: "יהודים רוצו מפנה! כי הולמים להרוג אותנו! טסו! הצילו עצמכם! לא מלם ייהרגו, רוצו על השוטרם." הם ירו לעבר החיילים הגרמנים, ובאותן שניות הצליחו 250 איש לברוח.

לא נשמע כדבר הזה שיהודי יש לא רק לנעת בקצין גרמני, אלא גם להרוג אותו. החיילים ההמומים התארגנו והחלו לירות כדי לעצור את הבריחה.

הייתי עד לקטל הזה. אלה נהפכו לערימות של גויות ובתוכם פצועים רבים.

יצחק נהרג.

אברהם-יעקב הצליח לברוח, שרד ועלה ארצה.

1.8.2013

פראצעדן וואונדער

דיוקנו של אדם ולוחם יהודי; לזיכרו של חיים-יידל שלייפר ז"ל, אחיו של מוניה שפיר

הסובייטים, בעיירה מז'ריץ, שמתפקידם היה למצוא ולהביא לדין את כל משתפי הפעולה עם הנאצים, ובתוכם את אלה שעזרו לגרמנים וביצעו את הרצח ביהודי המקום.

הידידות בין חיים-יידל וביני לא התבססה על רגשי נועם ואחוזה שגרתיים של ימי שלום. בימי צרה יש לידידות משמעות גדולה יותר, עמוקה יותר. היינו אחים לצרה ואחים לנקמה. הנקמה הייתה חוט השני האדום מדם שקשר את גורלנו קשר בל יינתק. השתתפתי עם חיים-יידל בהרבה פעולות נקמה, כמה מהן אף "מאורחי גבס" של הרוסים עצמם, שהיו עושים שפטים במרצת רק אם הוכח להם שהרג גם "גויים" מלבד יהודים. בפעולות הללו, שהיו מסוכנות שבעתיים, היה חיים-יידל היוזם, הממריץ וחלץ בראש המחנה. חרותו בזיכרוני פעולה אחת שאותה לא אשכח לעולם.

נודע לנו שאחד המפקדים הבכירים של כנופיות הבגדובצים שדרגתו הייתה דרגת מפקד פלוגה (קומבט) וכינויו "טרובון" מסתתר בכפר ליפקה, אחד הכפרים הסמוכים. ידענו שאדם זה השתתף באופן פעיל ובאזרויות ברציחת יהודים. התייעצתי עם חיים-יידל והחלטנו לנקום בו ולהורגו. המבצע היה כרוך בסכנת נפשות, כי הכנופיות שלטו בכפרים שלטון ללא מצרים. פנינו לשלטונות הסובייטים וביקשנו תגבורת. 60 חיילים רכובים על

מתוך: "עלוב בית קוריץ 70, 2007" פורסם באתר האינטרנט של ארגון יוצאי קוריץ

חורף 1944 היה קר מאוד. השלג ירד על יערות אוקראינה במטחים עזים וברציפות חסרת רחמים, וכיסה את האדמה ספוגת הדם במעטה של לובן קשוח.

גם עכשיו כשאני מעלה את זיכרונותי על הכתב, תוקפת אותי צמרמורת בזוכרי את הקור העז שאפף אותנו אז. עולים בזיכרוני ריחות של יער חורפני, ריחם של מאות קילומטרים של עצי ליבנה חומי-גזע. על כל הריחות והזמיונות משתלטת זמות אחת: יהודי בלונדי ומוצק, כחול עיניים ועז מבט, חיים-יידל שלייפר.

את חיים-יידל הכרתי כשהגיע למז'ריץ והצטרף ליחידה המיוחדת של כוחות הבטחון, שמשמיתה הייתה ביעור קני הכנופיות האוקראיניות של בגדרה. כנופיות אלו לחמו שכם אחד עם הגרמנים ועזרו להם לטבוח ביהודי הסביבה. גם כשהשלטונות הסובייטים שחררו את הסביבה, הם המשיכו לטבוח ביהודים.

חיים-יידל עבר את כל שבעה מדורי המהימם בגטו לודז'בכול וביערות. כמו עיניו ראה כיצד השמידו הגרמנים ימ"ש את בני משפחתו, אשתו, ילדיו ואחיה. החוויות האיומות הללו הותירוהו רצוף בגופו אך חזק ברוחו והחלטתו נחושה: לנקום את דמם הנקי של אחיו המומתים.

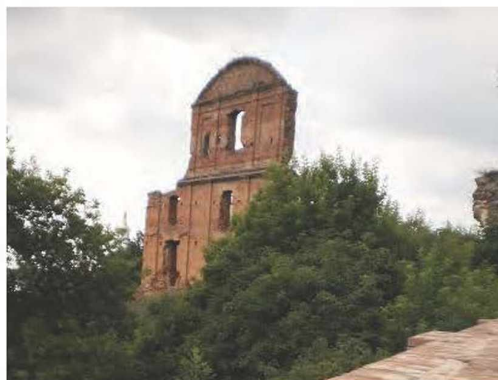
בסוף 1943 הצטרף לכוחות הבטחון

מתוך: ילקוט ווהלין 54-53 עמ' 42

חיים-אידל שליפר ז"ל נולד ב-1911 בסלישט זוטא (ליד קוסטופול). למד בישיבה לימודים כלליים. מעמודי התווך של התנועה הרביוניסטית בלודז'יפול, לשם עקרה המשפחה בסוף שנות העשרים. אביו, ר' ישעיהו דב כיהן שם כש"ב ושליח ציבור.

עם חיסול הגטו ברח חיים אידל ליערות והצטרף לאוטריאד של מדביידב ולחם בשורותיו עד שחרור האזור ע"י הצבא האדום בינואר 1944 גויס לצבא לגדוד לתפקידים מיוחדים, שלחם בעיקר נגד כנופיות בנדרה. מטה הגדוד חנה בעירה מזיריץ', חיסל רבים מהם ורבים הובאו למשפט ברובנו. באחת הפעולות נפל בקרב עו שהתנהל בכפר סיקוציץ ליד מזיריץ' - בעשרה בטבת תש"ה (ינואר 1955). נקבר בקבר אחים עם 37 לוחמים מהגדוד, בחצר ארמונו של סטצקי במזיריץ'. משלחת מיצאי לודז'יפול ביקרה באוגוסט 1993 ליד הקבר. על הקבר אנדרטה בדמות של חייל לוחם. תנצב"ה.

איסר שליפר ושמואל שפיר

אסר שפיר וליקוט

סוסים הוצבו לפקודתנו וחיים-אידל ואני רכבנו בראש המחנה. כשהתקרבו לכפר, פתחו עלינו אנשי הכנופיות באש תופת. רוב חיילי הפלוגה רצו לסגת ולחזור עם תגבורת גדולה יותר. אולם חיים-אידל לא נרתע מן הסכנה. הוא הבין שניסגנונו תאפשר למרצח לברוח בינתיים. בעקשנותו וברוחו המחושלת הצליח חיים-אידל, כמענה אמיתי, להשפיע על אנשיו להתקדם אל תוך גוב האריות, ותוך קרב מר עם המשמר האוקראיני הצלחנו להיכנס לתוך הכפר. הרוצח עם אנשי מפקדתו ירדו למקלט סתר מבעוד מעד. ערכנו חיפוש בכל מוצאי ומובאי של הכפר ולא הצלחנו למצואם. כולנו החלטנו בייאוש שהמרצח הצליח לחמוק מידינו הנוקמות. רצינו לשוב העירה כלעומת שבאנו, אך שוב היה זה חיים-אידל, בעקשנותו ובמסירותו שלא ידעו גבול, שלא רצה להשלים עם נטישת המקום. הוא ממש לחץ עלינו להמשיך ולסרוק כל שעל אדמה של הכפר אחרי מאמצים רבים מצאנו את מקום הסתר של הרוצח ואנשיו. מסרנוהו לשלטונות ולאחר חקירה הודה בכל הפשעים הנוראים שארגן וביצע כעצמו. הוא נשפט ונתלה ברובנה, עם עוד שלושה עשר מרצחים וראשי כנופיות.

חיים-אידל השתתף בפעולות נקם רבות נוספות. מאחת מהן לא שב. זה היה ב' בטבת 1945 בכפר המרצחים מקיציץ, ליד מזיריץ'. מארב אוקראיני הגיח לפתע והקפי מכל עבר את חבורתו הנוקמת של חיים-אידל. החבורה שנסעה בעגלות, לא הספיקה להתגונן. כדור של מרצח פילח את ליבו של חיים-אידל.

אומץ וגבורה של לוחם-יהודי-פרטיזן: ישראל דובינא, לבית דבורה דובינא יליד לודביפול (מאת: ברוך גוטמן (ניצול גטו לודביפול)

הזהב" יצאו ישראל דובינא, יעקב פינמן ודוד צוקר כרגיל לעבודה ביערות טויפה. במקום להתחיל לעבוד היו יוצאים לחפש את הפרטיזנים, ביער. באחת הפעמים פגשו ישראל ודוד אדם חמוש. האיש היה אוקראיני, עריק מהמשטרה, אך הם חשבו שזה אחד מהפרטיזנים והתעניינו לדעת מתי הקומיסר הגרמני נורגל מעביר לעיירה קוסטופול את הזהב שאספו ב"ליל הזהב".

אחרי זמן מה לכדו הגרמנים את האוקראיני העריק, חקרו אותו ודרשו לדעת מי השותפים שלו. אחרי עינויים קשים מסר האוקראיני איפה הסתתר ופגש ביער עם 2 יהודים יוצאי לודביפול והם ישראל דובינא ודוד צוקר.

הקומיסר הגרמני נורגל הגיע ליודנראט ושאל אם קיימים בגטו לודביפול שמות כאלה ודרש מהיודנראט להביא את 2 היהודים דוד צוקר וישראל דובינא ליודנראט.

חברי היודנראט היו: יאניע געכפונבוים, קלמן ולמן, צבי ברדר, ויוסף גלזמן.

את דוד צוקר (הפליט מוורשה) הגרמנים תפסו לפנות ערב כשחזר מהעבודה. בשעות אלה ישראל דובינא לא היה. למחרת השכם בבוקר, ברדר, הדוד של ישראל, סיפר לו שהקומיסר הגרמני נורגל וחז'נדרמריה הגרמנית מחפשים אותו. ישראל התחבא בעליית הגג של בית כנסת החייטים.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1939 ביקר ישראל דובינא אצל הדוד שלו בדרך, שהיה בעל מאפייה ושותף לטחנת קמח בעיירה לודביפול, יחד עם בבצ'ק.

כמה אוקראינים באו לטחנת הקמח עם תבואה כדי לטחון אותה. אוקראיני אחד אמר לבעלי הטחנה, עוד מעט הגרמנים יכנסו לעיירה ואתכם, בעלי הטחנה, אני אחטל והטחנה תעבור לרשותי.

ישראל דובינא שמע את דברי האוקראיני, לא חשב הרבה, הוציא את המוט שהחזיק את הסולמות של העגלה והוריד את המוט על ראשו של האוקראיני. הגוי איבד את הכרתו ונפל. ישראל ראה את המצב ובאותו לילה עזב את לודביפול לכיוון העיירה צ'נסטיכוב. שם הצטרף לקבוצה של יוצאי לודביפול שיצאו להכשרה מקן "השומר הצעיר".

ב-14 באפריל 1942, נצטוו יהודי לודביפול למסור לגרמנים את כל הזהב, הכסף ודברי הערך, ולרכו הכול בבניין היודנראט. חלק מהגברים נשלחו לעבוד ביערות מעבר לנהר סלוצ באזור הפולני, וחלק עבדו ביערות טויפה - כמיליבקה באזור האוקראיני, עבודת ניסור עצים.

האנשים שעבדו ביער טויפה היו: יעקב פינמן, ישראל דובינא ודוד צוקר (פליט מוורשה). באחד הימים פגשו ביער שני פרטיזנים רוסיים חמושים ברימונים, תת מקלע ועוד. הם סיפרו שבזמן הקרוב יצינחו עוד פרטיזנים וכלי נשק. אחרי "ליל

הצבאי הפולני ביער.

ביום י"ג באלול תש"ב, עם אור ראשון, הוציאו קבוצות קבוצות להורג. קומץ יהודים שהצליחו לברוח מהגטו ליערות מעבר לנהר סלון, התחבאו ביערות הסביבה בפילה, ליוואצעס, מצ'ולקה, מושיקובה ועוד.

בחורף שנת 1943, הגיעו שני פרטיזנים לכפר פילה. בסך הכול היו בתים ספורים בכל הכפר. הם ביקשו אוכל אצל הפולני מיקוליצי'ק. הפולני הזמין אותם לשבת לאכול והם התחילו לשוחח. מאיפה אתם? ישראל ענה שהוא יהודי מהעיריה לודביפול. מיקוליצי'ק שאל את ישראל אם הוא מכיר את אברהם ורנר, אבא גוטמן, מהשדלנים? בטח שאני מכיר, מאיפה אדוני מכיר אותם? הפולני סיפר לישראל ולפרטיון השני שפה ביערות פילה חיים קומץ מיהודי לודביפול, והוא עזר להם להקים את הבונקרים ביער. ישראל ביקש מהפולני שייקח אותו ליער שבו נמצאים היהודים. הם יצאו לדדך, כשהגיעו קרוב לבונקרים, ישראל דובינה פרץ בצעקה פייטע - זא מויע זדרובינה!!! - תשתו לחיים יוצאי לודביפול!!! אנשי לודביפול לא האמינו למראה עיניהם - האם זה באמת ישראל?!

באותו לילה ישבו ישראל ויהודי לודביפול מסביב למדורה ביערות פילה וישראל סיפר בהתרגשות על הבריחה מהגרמנים, ועל חברו דוד צוקר שהגרמני השני הצליח להרוג. ישראל הצטרף לפרטיזנים. היות שברח היה יחף. באחת הפעולות בכפר אוקראיני, לקח מאוקראיני אחד זוג מגפיים. אחרי זמן מה האוקראיני הצטרף לפרטיזנים, לאותו גדוד בו היה ישראל. האוקראיני זיהה את ישראל והתלונן אצל הקומנדיר שהפרטיון ישראל, באחד הימים, לקח ממנו את המגפיים שהוא

עברו כמה ימים, הקומיסר הגרמני נורגל אסף את אנשי היודנראט ואמר: אם הבחור לא יתייצב עד מחר, אני מוציא 500 יהודים לכיכר ומחסל אותם. יוסף גלזמן, חברו של ישראל מילדות ומבית הספר, יצא לפגוש את ישראל דובינה בלילה. כשנפגשו סיפר יוסף לישראל שהקומיסר נורגל נתן פקודה: "אם היהודי לא יתייצב ביודנראט הוא מוציא 500 איש לכיכר לחיסול".

ישראל החליט באותו רגע וענה ליוסף "אני לא אתן שיהודי אחד ייהרג בגללי!!! אני בא איתך כרגע". יוסף הסביר לו לקראת מה הוא הולך וישראל בשלו: "אני לוקח את האחריות, לא אתן שהמנוולים הגרמנים והאוקראינים יוציאו להורג 500 יהודים בכיכר, אנחנו ניגשים ליודנראט". אנשי ועד היודנראט הודיעו לקומיסר נורגל שהיהודי ישראל התייצב ונמצא ביודנראט. ה'נדרמריה הגרמנית והקומיסר הגיעו, לקחו את ישראל והפגישו אותו עם חברו דוד צוקר. אחרי עיניים קשים שלחו את ישראל ודוד לחקירות לעיירה קוסטופול. אחרי החקירות והמכות שני גרמנים לקחו אותם ליער להורגם. ישראל ביקש מהגרמני שירשה לו לחלוץ את נעליו. הגרמני הרשה לו.

ברגע שישאל חלץ את הנעלים, הוא קשר אותן היטב, קם, הסתובב ונתן לגרמני מכה בפרצוף עם הנעלים. ישראל ודוד החלו לברוח. הגרמני השני התחיל לירות ופגע בדוד צוקר. ישראל הצליח לברוח. בעיירה צרפו את שמותיהם של ישראל ודוד לשמות הקודבות שנרצחו ע"י הקומיסר הגרמני ועוזריו.

ב י"ב באלול תש"ב, 25 באוגוסט 1942 בלילה, כיתרו הגרמנים ועוזריהם האוקראינים את הגטו. בבוקר השכם התחילו לרכז את יהודי לודביפול במחנה

הקומנדר ועוד כמה פרטיזנים - מפקדים אחרים, ניהלו משפט שדה והחליטו לחוציא את ישראל הפרטיזן להורג. גם בין הפרטיזנים היו אנטישמים.

5.11.92

נועל. הקומנדר קרא לישראל ושאל אותו אם נכון הדבר. ישראל הסביר לו שבאחת הפעולות נגד הבנדרובצים האוקראיני המלשין היה ביניהם ושיתף אותם פעולה ואחרי זמן עבר לפרטיזנים. היות שהייתי רחף לקחתי לו את המגפיים.

אלטר טוקטין יליד העיירה לודביפול, מחוז קוסטופול פולין מאת: ברוך גוטמן (ניצול גטו לודביפול)

האוקראינית. הפרטיזנים ובראשם אלטר עברו את הנהר הקמא ודרך השדות נכנסו ללודביפול ותקפו את הזינדרמיה הגרמנית והשוטרנים האוקראינים והרגו אותם במקום.

הקומיסר הגרמני נורגל נפצע קל וברת אחרי זמן קצר הגיע כוח גרמני גדול, נכנס לעיירה ושרף אותה למגר, לא נשאר זכר לעיירה לודביפול.

בהמשך הפעולות נגד הגרמנים נפל אלטר באחד הקרבות בשנת 1944.

5.11.1992

ביום שריכוזו את יהודי לודביפול - 25.9.1992, והובילו אותם לקסרקטין שהיה ביער (בעבר המחנה הצבאי הפולני), אלטר טוקטין הצליח לברוח עם משפחתו ליערות מעבר לנהר סלוק.

אחרי זמן קצר התגייס אלטר לפרטיזנים של אוטרד קרילוב. באחד הימים הוחלט באולטרד של קרילוב לבצע פעולה נגד הגרמנים והאוקראינים שהיו בלודביפול.

המפקדים ידעו שאלטר מהעיירה, והוא הוזמן למפקד לכירור אם ידוע לו היכן מתאכסנים בלודביפול הגרמנים והמשרה

האוקראינית. מוכן שאלטר טוקטין ידע בדיוק איפה הזינדרמיה הגרמנית מתאכסנת, איפה הקומיסר הגרמני נורגל והיכן המשרה האוקראינית.

בשנת 1993, בחורף, כשהנהר קפא, הוביל אלטר את קבוצת הפרטיזנים בשם קרילוב, לפעולה נגד הגרמנים והמשרה

זר קהילת לודביפול, שרי יום הזכרון לשואה ולגבורה תשצ"ז

ספרים חדשים

בזכות האורות באפלה

מאת: מרים דרוך-יקירה

ומאשרים בחיק המשפחה שהקימה והחברים שרכשה, ובמשך יותר מארבעים שנים עסוקה בעבודה בחינוך, לסייע, רואה בה ייעוד ומשמעות. במקביל, מרים מתמסרת ללמידה ולתחביבים, הממלאים את חייה בעניין ובאתגרים.

ספר זה הינו אוסף אוטוביוגרפי מרגש, במשך שנים תיעדה מרים את קורותיה, אספה את סיפורה בה אחר זה ואיחודה אותם לספר. הספר מתמקד בעשרים השנים הראשונות לחייה, מתלאתה כילדה שצלחה לבדה את שנות מלחמת העולם השנייה, ניצולה יחידה ממשפחתה הגרעינית, ובמסע חייה בעקבות עברה. לספר יש תכלית- להיות מורשת לבנותיה ולדורות הבאים, להיות עדות היסטורית, תיעוד, הצצה ותזכורת לעולם כולו כי לעולם לא עוד. וכפי שביקש ממנה מצילה, חסיד אומות העולם, הכומר גרגורל איגנטי וסילוביץ - קורותיה יירשמו בהיסטוריה של העם היהודי.

מניצ'קה (מרים) יקירה הייתה ילדה בת שמונה או תשע כשהנאצים פלשו אל עיר הולדתה דובנא. היא ובני משפחתה עברו תלאות קשות בגטו, עד שהשרדותם בו הסבה בלתי אפשרית. ואז, בצעד נואש ומלא תקווה, העבירו אותה הוריה אל ביתו של כומר בכפר הסמוך וליקה-זהרצה. זוהר בת דויה של רועת צאן נוצרייה בשם מרוסייה, חיה שם מניצ'קה הקטנה, שעל אף גילה הצעיר, הבינה היטב את חומרת מצבה והייתה ערה לסכנות האורבות לה. בזכות יצר האשרדות בלתי נתפס, מלווה באהבה שטמנה בה בבית הוריה ומשהוה לעצמה בית ומשמעות, ניצלה פעם אחר פעם בחסותם של הכומר ובני משפחתו טובי הלב, אשר סיכנו את עצמם למענה. וכשתמה המלחמה, בן דודה אימץ אותה, העניק לה ביטחון ומשפחה אורבת ועלה איתה לישראל. מרוסייה שבה להיות מרים. בשנים הבאות מרים זוכה לחיים מלאים

בתי כנסת באוקראינה, ווהלין מאת: ולדימיר לוין סרגיי קרובצוב

Synagogues in Ukraine; Volhynia

Sergey R. Kravtsov, Vladimir Levin

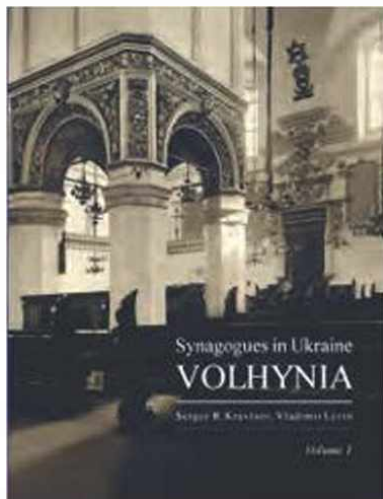
המרתז לאמנות יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים ומרכז אלמן שז"ר, 2017. 848 עמ'.

אולינסק, אוסטרחה, סרסטיצקה, רובנה, הוחדניצה, וישניוויץ, ולדימיר-וולנסק (לחמניח), ויטומיר, וסלב, טריסק, לוצק, מליטב, נובההרד-וולנסק (וודזס), סלויטא, פולאח, ציבתוארמיסק (פולק), קובל, קוסטוטין ישן, קלן, קרמניץ, רדזיזיל, רובנה ושפטובקה.

הספר על שני כרכיו מציע מאמרי מבוא, המעניקים מבט כללי ומחקרי על תולדותיהם של בתי הכנסת בוהלין ועל אדריכלותם; תיעוד של בתי הכנסת; וכן 1,220 צילומים, שרטוטים ומפות המפגיחים חיים בבתי הכנסת רבים מן הצילומים החדירים מתעדים בתי כנסת שאינם עוד.

<https://www.shazar.org.il/product/synagogues-in-ukraine/>

ניתן לעיין בספר בספריית שלוחת בית הספר להוראת השואה של יד ושם בהיכל יהדות ווהלין.

בתי כנסת באוקראינה: ווהלין הוא מפעל תיעודי מרהיב ומונומנטלי המשמר את ההיסטוריה ואת בתי כנסת באוקראינה: ווהלין הוא מפעל תיעודי מרהיב ומונומנטלי המשמר את ההיסטוריה ואת האדריכלות של 341 בתי כנסת ב-23 ערים ועיירות בצפון-מערב אוקראינה:

Sergey R. Kravtsov & Vladimir Levin

Synagogues in Ukraine: Volhynia

Jerusalem: Center for Jewish Art, the Hebrew University of Jerusalem & Zalman Shazar Center, 2017, 2 vols., 848 pp.

סקירת הספר מאת: נעמי שריג

התפרסמה בתוך: גלעד: לתולדות יהודי פולין ותרבותם, כ-כז (2021), עמ' 235-240.

באדיבות מערכת גלעד והמכון לחקר תולדות יהדות פולין, אוניברסיטת תל אביב.

HYPERLINK "<https://www.shazar.org.il/wp-content/uploads/2021/05/%D7%91%D7%AA%D7%99-94%>

ווהלין, חבל ארץ בצפון-מערב אוקראינה, נושק לבלארוס ולפולין, שתרבותן הטביעה את חותמה במקום. קהילות יהודיות, קטנות וגדולות, ניקדו את מפת האזור בהתיישובות, שראשיתה המשותפת כבר בימי הביניים ושיאה במאות ה-16 וה-17. הפרעות שהתחוללו במאות השנים שלאחר מכן, ובמיוחד במלחמת העולם השנייה, הותירו בוהלין יישובים ללא אוכלוסייה יהודית ובהם הרס וחורבן, אך גם שרידים מיתמים של בתי כנסת ומבני קהילה, המשמשים מצבות אילמות ליהדות מפוארת מן העבר.

חיבורם החדש של ד"ר סרגיי קרבצוב וד"ר ולדימיר לוין על בתי הכנסת ובתי התפילה בוהלין מהווה תרומה חשובה, חרשה, מקפת וערכנית למדף ספרי האדריכלות היהודית. פרי עמלם, שהתפרס על פני מספר שנים של תיעוד, צילום, איסוף מקורות ועיבודם, יצא לאור באחרונה בשיתוף בין המרכז לאמנות יהודית שבאוניברסיטה העברית ובין מרכז שז"ר. החיבור רב-ההיקף משתרע על פני 848 עמודים בשני כרכים ובהם חומר חזותי עשיר המונה כ-1220 צילומים היסטוריים נדירים וצילומי צבע עכשוויים, וכן שפע של תוכניות, תרשימים ומפות. בתיעוד נסקרים בהרחבה 341 בתי כנסת מ-23 קהילות בוהלין, מהם 302 שאינם עוד ו-39 בתי כנסת המהווים מצבה קיימת לימים שהיו ואינם.

בבחירת בתי הכנסת שתולדותיהם הועלו בספר הוגנו המחברים על ירי שני שיקולים עקרוניים. האחד נוגע להחלטתם שלא להרחיב את היריעה במחקר מקיף, נרחב וכוללני על תולדות יהודי ווהלין, והוא ממקד את הדיון בנושא העיקרי, בבתי הכנסת, ויש לברך על כך. לרקע ההיסטורי המשותף לפזורה זו נוצרו במות אחרות, ואילו כאן הוא משמש מעין תפאורה לעיקרו של הדיון. קרבצוב ולוין מייחסים חשיבות ראויה לנסיבות שהיו להן השלכות ייחודיות מקומיות על חיי היהודים בכל קהילה וקהילה, והם שילבו אותן באורח מעמיק ומועיל במחקרם. החלטתם השנייה של המחברים נוגעת להיקפו של החיבור, לאמור: אף אם ישנן עדויות משמעותיות על קיומם של בתי כנסת רבים נוספים בוהלין, שברבות השנים עלה עליהם הכוורת, העדפתם הייתה בראש ובראשונה להציג גלעד לאותם בתי כנסת שנותרו בעין, בשלמותם או בחלקם. כדי להשלים את תמונת החיים היהודיים באותן קהילות שבהן נותר זכר שילבו המחברים את כל המידע שניתן היה לדלות גם על בתי כנסת ובתי תפילה נוספים, שאינם עוד, מתוך ראייה של המרחב היהודי בשלמותו. עבודתם מציגה בפני הקורא תמונה מוחשית ומלאה ככל האפשר של השכונה היהודית, המסתייעת במקורות ארכיוניים, כתרישימים ובתצלומים מן העבר ויוצרת בכך גשר של שלמות.

החיבור על בתי הכנסת בוהלין הולך בעקבות מחקר מרשים ומעמיק על בתי הכנסת בליטא, שמחברי הספר נמנים עם עורכיו, ואשר יצא לאור בשנים 2010-2012.¹ הכרך הראשון בספר שלפנינו פותח בשלושה מאמרי הקדמה, המכניסים את הקורא לעולמה של יהדות זו, לתולדותיה ולמקומם של בתי הכנסת שבה. ולדימיר לוין, והיסטוריון, מאיר את מעמדם החוקי של בתי הכנסת בוהלין, תוך שהוא דן בקדמותה והתבססותה של יהדות זו (עמ' 21-57). בין היתר הוא דן במגעים בין רשויות הכנסייה הקתולית ובין היהודים בעניין הקמת בתי כנסת ותחזוקתם, שהתאפיינו בעליות ובמורדות. במאמרו הוא משרטט בראייה רחבה את המשא ומתן שהתנהל בין הגורמים השונים במשך חמש מאות שנות קיומם של בתי הכנסת הללו כביטוי ליחסם של השלטונות הכנסייתיים, המדיניים והמקומיים – חילוניים כלפי היהודים. המחבר מאיר כיצד בחלוף השנים השתנו הלכי הרוח בוהלין כתוצאה משינויים בהשתייכותה המדינית וממגמות כלליות של חילון – גורמים שבעטיים נדונה מחדש שאלת ההיתר ליהודים לקיים תפילות בציבור. גם להתגבשותה והתעצמותה של הצינות מחד, ולעוצתם שפקדו את אירופה בכלל ואת ליטא בפרט בתקופת המלחמות הגדולות של המאה העשרים מאידך, היו השלכות על גישת השלטונות לשאלות אלה. הדברים עולים במובהק מתוך מסמכים ארכיוניים שמביא לוין במאמרו, שבהם נתונים על מספרם של בתי הכנסת בערים השונות ובתקופות שונות.

בהמשך הדברים, במאמר הפתיחה השלישי של הספר (עמ' 58-137), משרטט האדריכל סרגיי קרבצוב בהרחבה תמותה על היסטורית של בתי הכנסת בוהלין. נקודה מתורולוגית עקרונית שמבהיר המחבר היא, שכניגוד למבני דת נוצריים, את בתי הכנסת ניתן להבין בצורה המיטבית דווקא מבפנים (עמ' 60). לשיטתו לא ייחסו השלטונות חשיבות מרובה לתכנונו של חלל בית הכנסת, ומעייניהם היו נתונים בעיקר למראהו החיצוני ולהשתלבותו בנוף האורבני. משום כך, הוא מסביר, שונה המחקר הכללי המובא כאן, בפתח הדבר, מן הערכים המוקדשים לכל בית כנסת במפורט, שכן בכל עיר ועיירה באשר הן בית הכנסת הוא חלק מן המרקם המקומי המיוחד להן. את הסקירה עורך קרבצוב לפי קבוצות בעלות מאפיינים אדריכליים משותפים, הממיינות לפי סדר כרונולוגי בעיקרו. בכל קבוצה נמנים בתי הכנסת שנבנו לפי אותו סגנון, תוך ניתוחם האדריכלי והשוואתם למבני ציבור בני המקום והזמן. מקורות ההשפעה – יהודיים ונוצריים – שהיו לגד עיניהם של האדריכלים המתכננים נדונים אף הם בהרחבה, והמחבר נדרש גם להשפעתן של מגמות אומיות, הגותיות (כגון תחסינות) וחברתיות-כלכליות (רוגמת בתי הכנסת של החברות המקצועיות) על עיצובם של בתי הכנסת. עם זאת ראוי היה להרחיב יותר את היריעה בדיון על עזרת הנשים בקהילות השונות, מיקומה, גודלה ועיצובה, ולהסיק מנתונים אלה לגבי מעמד הנשים בחברה.

1 Aliza Cohen-Mushlin et al. (eds.), *Synagogues in Lithuania: A Catalogue*, Vilnius: Vilnius Academy of Arts Press, 2010-2012. שני מאמרים מקיפים נכללים אף הם בספר: האחד עוסק בתולדות יהודי ליטא, פרי עטו של ולדימיר לוין, והאחר טוקר במבט על את אדריכלות בתי הכנסת בליטא, פרי מחקר של סרגיי קרבצוב.

החלוקה העניינית בין העיסוק בדיהוט בית הכנסת ובין תשמישי הקדושה שלו, שנקטו קרבצוב ולוין, מוצדקת בהחלט. גם אם אינו אומר זאת מפורשות, קרבצוב רואה בארון הקודש, הבימה, העמוד ומושבי המתפללים חלקים בלתי נפרדים מן המכלול האדריכלי. ריהוט זה אינו רק צורך הכרחי או תפאורה גרידא, אלא הוא מכתיב את התנועה בחלל ומהווה גורם חשוב ביצירת האווירה השוררת בו. מגורות שבעת הקנים או מגורות חנוכה גדולות, שכמותן הוצבו דרך קבע באחרים מבתי הכנסת מדרום לארון הקודש בצד המזרחי, הגבירו את חזיקה למשכן ולירושלים, ומתוך כך גם הרגישו את הכיווניות (directionality) של המבנה עצמו ואת מוקד התפילה. תפקיד חשוב נודע לעיטורי בית הכנסת, ובהם תגליפי ארונות הקודש, ציורי קיר ועיטורי סטוק, המשלימים מארג איקונוגרפי המבטא את אמונתם ומסורותיהם של בני הקהילה. המחבר דן גם בהם בפרק זה בחלק מהמכלול הפנימי. במאמרו האחר של לוין (עמ' 138-173) דן המחבר במקומם של תשמישי הקדושה בבתי הכנסת של יהודי ווהלין. לדבריו זהו המחקר הראשון העוסק בכך מזווית ראייה היסטורית-חברתית (עמ' 139). יבוא, אם כן, על הכרכה. בסיס הנתונים המדעי הוא מדגמי, וזאת מכוח הנסיבות ההיסטוריות שהביאו לאובדנם של פריטים כה רבים. קושי נוסף שבו נתקל לוין הוא מיעוטן של כתובות הקדושה שבחן מצוינת הקהילה שלשמה נחנכו תשמישי הקדושה, כך שלא תמיד ניתן לשייכם כוודאות לבית כנסת זה או אחר. אחד ממקורות המידע העיקריים שהמחבר משתמש בהם הוא אוסף תשמישי הקדושה שבמוזיאון ההיסטורי האוקראיני בקייב (Museum of Historical Treasures of Ukraine), שמרבית מוצגיו מקודם באוקראינה, כולל החלק הסובייטי של ווהלין. אוסף דומה מווהלין שמור במוזיאון הלאומי בקרקוב, ואף הוא סיפק מידע רב. גם כאן לא תמיד ידוע מוצאם של החפצים. חשיבות רבה נודעת גם לרשימות המצאי של בתי הכנסת השונים ולצילומים היסטוריים. כדי להקיף את החומר ולספק תמונה רחבה ואמינה ככל האפשר שילב לוין, לצד ממצאים של ממש מן התרבות החומרית, מידע ששואב ממקורות ספרותיים וחזותיים, וכיניהם יש למנות את החיבור מן הסקר האתנוגרפי ברחבי תחום המושב, שנערך בשנים 1910-1916 בראשותו של ש' אנ-סקי, הוא שלמה זיינביל (זינול) רפופרט.²

לוין נדרש לחפצים נוספים שהיו בבתי הכנסת, ביניהם שולחנות ופריטי ריהוט אחרים, אמצעי תאורה ואף תשמישי מצוה דוגמת גופי תאורה, מגילות אסתר או אננים לנטילת ידיים. הגם שקרבצוב דן בחלקם (במיוחד כמושבי המתפללים ובמגורות הקנים ומגורות החנוכה) נדרש להם גם לוין במאמרו זה. ניתן להצדיק את השניות הזאת בכך, שמנקודת מבטו של קרבצוב יש להם חשיבות כורימה החללית בתוך אולם התפילה, ואילו לוין מתחס אליהם כאל טובין בעלי ערך כלכלי ואסתטי. עם זאת, בעוד שהדיהוט הוא חלק בלתי נפרד

2 S. An-Sky, *The Enemy at his Pleasure: A Journey through the Jewish Pale of Settlement during World War I*, ed. & trans. by Joachim Neugroschel, New York 2002
 Mariëlla P. Beukers & ואו רנע וואל, *Tracing An-sky: Jewish Collections from the State Ethnographic Museum in St. Petersburg*, Zwolle & Amsterdam 1992

מחלל בית הכנסת, תשישיש הקדושה כרתם אינם חלק מהתפאורה החיצונית שלו (להוציא, כמובן, את הפרוכת). והם נגלים רק בעת שארון הקודש פתוח לעיני המתפללים או במעמד קריאת התורה. משום כך טוב עשו לוי'ן וקרצוב שיחדו פרק נפרד לנושא זה. במאמרו של לוי'ן נזכר גם הגביע לקידוש, שאף הוא מוצא ממקומו לצורך השעה בלבד. יש לתמוה עם זאת על הכללת אמצעי התאורה ששימשו בבית הכנסת במאמרו של לוי'ן דווקא. מגורות התקרה ומגורות הקיר היו קבועות במקומן ורך קבע, ממש כמו ריהוט בית הכנסת, והן השתלבו במראהו של החלל הפנימי ממש כמו עיטורי הקירות. נכון היה, כך נראה, לכלול אותן בדיונו של קרצוב בפרק האמור.

פרקי ההקדמה, התופסים 156 עמודים (18-174), מהווים כחמישית מן הספר המוקדש לאדריכלות בתי הכנסת בוהלין. סדר העניינים בו ערוך כסלוג, ותוכנו מובא בצורה אלפביתית. בכך הוא דומה לפנקס הקהילות כרך ד, חלק ה, המוקדש לקהילות ווהלין ופולסיה.³ על פניו הספר על בתי הכנסת בוהלין עוקב גם אחר השלד התוכני של פנקס הקהילות, בהביאו סקירה נרחבת של תולדות הקהילה, על החיים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים שבה, וכמובן עוסק בהעמקה בחיי הדת ובמערך הקיום הפנימי בתוך הקהילה על הנהגתה, מוסדותיה וחבורות החסד שלה. אלא שכאן מסתיים הדמיון. בעוד שתכליתם של פנקסי הקהילות בכללם היא הצבת גלעד היסטורי, המאיר את הקהילות גם על רקע החברה הסובבת במישור הממלכתי והמקומי כאחד, עיקר מעייניהם של קרצוב ולוי'ן נחונים לבתי הכנסת ובתי מדרשות שהיו ולאחל שניצלו, וכמיהה מועטה ליתר מבני הקהילה ולשרידים נוספים שנותרו בעין. יש להביא בחשבון גם את הזמן שחלף מפרסומו של פנקס הקהילות, בשנת תש"ן (1990), ואת חשיפתם של מקורות ידע שלא היו זמינים בעשורים האחרונים, ואלה משולבים עתה בספרם של קרצוב ולוי'ן לכדי מסכת ערכנית מגובשת.

מחקרים שונים הוקדשו בעבר לאדריכלות בתי הכנסת בוהלין, ויהושע ועיטוריהם, מהם מקיפים ומהם בעלי אופי מקומי, והם משמשים אבן יסוד למחקר העומד לפנינו. מכלל הספרות המקצועית שיצאה לאור בעשורים האחרונים יש לציין לדוגמה את מחקרה של Marija Rupeikienė, שפורסם תחילה בליטאית בשנת 2003 ובשנת 2008 זכינו למהדורה מתורגמת שלו באנגלית.⁴ גם ספרם של מריה וקזימייר פייחוטקה העשיר את ספרייתם של המהעניינים בתולדות יהודי פולין וליטא ובבתי הכנסת של הערים והעיירות במחוזות אלה. לאחר שיצא לאור בפולנית ב-2008 תורגם הספר לאנגלית ויצא לאור בשנת 2015.⁵

3 פנקס הקהילות: אנציקלופריה של היישובים היהודיים למן היווסדם ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה, כרך ד, חלק ה, ווהלין ופולסיה, בעריכת שמואל ספקטור, ירושלים תש"ן.

4 Marija Rupeikienė, *A Disappearing Heritage: The Synagogue Architecture of Lithuania*, translated by Kamilė Rupeikaitė, Vilnius 2008 (originally published in Lithuanian, *Nykstantis kultūros paveldas: Lietuvos sinagogų architektūra*, Vilnius 2003).

5 Maria & Kazimierz Piechotka, *Landscape with Menorah: Jews in the Towns and Cities of the Former Rzeczpospolita of Poland and Lithuania*, translated by Krzysztof Z.

חיבורים אלה, לצד רבים אחרים המוזכרים ברשימת המקורות המשניים העשירה בספרם של קרצוב וליין, מעידים על העניין הרב שעוררו ועדיין מעוררים בתי הכנסת בוהלין. גם מחבריו של המחקר שלפנינו פרסמו בשנים האחרונות מחקרים חשובים העוסקים בכתי הכנסת של ווהלין, ריהוטם ותשמישי הקדושה שבהם.⁶ רובם ככולם מתמקדים בחיבת אחד של הנושא או בקהילה מסוימת, ואין היקפם דומה לספר החדש העומד לפנינו. אכן, כאן זכו לראשונה בתי הכנסת בוהלין לתיעוד מקיף ומקצועי בידי שני חוקרים מיומנים, שניהם מן המרכז לאמנות יהודית שבאוניברסיטה העברית, העוסקים שנים רבות בחקר בתי כנסת בתפוצות הגולה, במיוחד כמזרח אירופה.

יש הגיון רב בארגון הספר לפי סדר אלפביתי של מקומות היישוב, שכן ההתייחסות כאן היא פרטנית לעומק. בשונה מהסקירה ההיסטורית הרוחבית של קרצוב בפרק ההקדמה. ערכי הספר ערוכים בתשומת לב רבה, המגישה את המידע בצורה מיטבית. ראוי לציין את רישום שמויתן של הקהילות השונות באוקראינה, ברוסיה, בפולניה ואף בגרסה היהודית-יידיית שלהן, וכן את הטבלה ההיסטורית המפרטת את השתייכותן למחוזות שלטוניים תחת הממשלים השונים ואת השינויים שחלו בגודל האוכלוסייה היהודית ביחס לכלל התושבים במקום.

Cieszkowski (originally published in Polish, *Krajobraz z menorą: Żydzi w miastach i miasteczkach dawnej Rzeczypospolitej*, Wrocław 2008 [Warsaw: Wydawnictwo "Salix alba", 2015])

6 בין מחקריהם של וליין וליין מן הראוי לציין במיוחד את מאמרו על תשמישי הקדושה מוהלין: Vladimir Levin, "Ritual Objects from Volhynia and their Inscriptions", in Katrin Kessler, Alexander von Kienlin, Ulrich Knufinke & Sarah M. Ross (eds.), *Objekt und Schrift: Beiträge zur materiellen Kultur des Jüdischen*, Braunschweig 2016, pp. 69–73. עם מחקריהם העיקריים של סרגיי קרצוב על בתי הכנסת של ווהלין מן השנים האחרונות יש למנות (לפי סדר הופעתם): "Gothic Survival in Synagogue Architecture of the 17th and 18th Centuries in Volhynia, Ruthenia and Podolia", *Architectura: Zeitschrift für Geschichte der Baukunst / Journal of the History of Architecture* 1 (2005), pp. 69–94; "A Synagogue in Olyka: Architecture and Legends", in Simon J. Bronner (ed.), *Jewish Cultural Studies*, vol. 1: *Jewishness: Expression, Identity, and Representation*, Oxford & Portland, OR 2008, pp. 58–84; "Ogee Arcades in the Synagogue Architecture of Volhynia and Podolia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Polin: Studies in Polish Jewry* 24 (2011), pp. 323–340; "Synagogue Architecture of Volhynia: A Search for Identities", in Jerzy Malinowski, Renata Piątkowska, Małgorzata Stolarska-Fronia & Tamara Sztyma (eds.), *Art in Jewish Society*, Warsaw 2016, pp. 179–187. שני החוקרים פרסמו מחקרים על יהדות ווהלין ובהי הכנסת שלה גם במשותף. למשל, "Velyka synahoha v Dubni [The Great Synagogue in Dubni]", in Petro Rychkov (ed.), *Arkhitekturna spadshchyna Volyni [Architectural Heritage of Volhynia]*, vol. 3, Rivne 2012, pp. 44–59; "Leviathan Thanks the Lord: Perek Shirah on a Wall of the Great Synagogue in Radyvyliv", *Ars Judaica* 10 (2014), pp. 107–110; "Velyka synahoha v Ostrohi [The Great Synagogue in Ostrohi]", in Petro Rychkov (ed.), *Arkhitekturna spadshchyna Volyni [Architectural Heritage of Volhynia]*, vol. 5, Rivne 2016, pp. 37–51.

ערי הספר משקפים מחקר רחב ועומק כאחד. מסד הנתונים העשיר מעובד לכדי טקסט יסודי וקריא. כך ניתנת האפשרות לכל קורא לברור לו את היבטי המחקר המעניינים אותו. הסקירה ההיסטורית בתחילתו של כל ערך המוקדש לקהילה כלשהי פורסת בפני הקורא את ראשיתה, צמיחתה, דעיכתה והשמדתה. לכך נלווים מפות ותרשימים היסטוריים, תוכניות קרקע וצילומים, שנקטו במאגרי מידע ובארכיונים ברחבי העולם, ולצידם נוספו צילומים ותרשימים ערכניים, שנעשו ברובם בידי המחברים. לעיונם ההשוואה בין מראה בית הכנסת במלוא תפארתו שבעבר ובין מצבו הנוכחי, אם זכה ושרד, מצמררת.

הדיון בבתי כנסת בכל עיר ועיירה בנוי כהלכה מן הכלל אל הפרט, ובו תחילה סקירה של כל בתי הכנסת שהיו קיימים במקום, כולל אלה שיש לגביהם אזכור אקראי בכתב (בזיכרונות למשל), ולאחר מכן מוקדשים הדברים לאלה ששרדו לפחות בחלקם. בתי התפילה מסומנים על גבי תרשימים, המאפשרים ראייה של התפרסת היישובית של היהודים במקום. לכל בית כנסת, בית תפילה או בית מדרש מוקדש דיון נפרד, נאמן לתפיסתו של קרבצוב את חלל בית הכנסת כמכלול אחד, על מבנהו, ריהוטו ועיטוריו.

לזכותם של המחברים ייאמר, שהספר מרשחת על מסד נתונים מדעי מרשים ביותר וערכני. כל פרק מלווה בהערות ומראי מקומות, כולל מקורות ארכיוניים, המובאים בסופו. מלבד זאת מובאת ביבליוגרפיה נרחבת בסוף הספר, ובה מרכזת ספרות מחקרית עשירה בשפות שונות, וביניהן עברית, יידיש, אנגלית, רוסית, אוקראינית ופולנית. בכך מרחיב הספר את ההיריעה ומנגיש לקוראים כלי עזר רבים, המאפשרים התעמקות ברמות שונות של עניין מעבר להיצע המעובד הקיים בספר עצמו. עם זאת טוב היו עושים המחברים אילו הקפידו לציין את הספרות המקצועית בעברית וביידיש בהוספת שפת הפרסום בסוגריים, כמקובל. ייתכן שהיה מקום לכלול כרשימה גם את הפרטים המופיעים בפרקיו הקטלוגיים של הספר, לפחות את העיקריים שבהם, ולמַדד את הרשימה למקורות ראשוניים ומשניים. בתוך אלה מומלץ היה לחלק לסעיפי-משנה את החיבורים הכלליים ואת אלה העוסקים בכל קהילה כשלעצמה, באופן שכל הספרות המקצועית תנוגעת לקהילה כלשהי תהיה מרוכזת ונגישה במקום אחד בסוף הספר, ולא תימצא רק בהערות השוליים שבכל פרק ופרק. לאור השפע הביבליוגרפי העשיר העומד לרשות הקורא יש לכתון את תרומתו של ספר זה על בתי הכנסת בווהלין. ייחודו של המפעל המבורך של קרבצוב וליון הוא כוונת הראייה הרחבה של המחברים, המציגים את בתי הכנסת כחלק ממארג היסטורי, אורבני, כלכלי, חברתי, דתי והלכתי. השאיפה לשלמות, המתבטאת בהכללת בתי כנסת שלא נותר מהם זכר, יוצרת תמונה מלאה של השכונה היהודית כפי שהייתה בעבר. עיצובו של הספר, על שפע החומר החזותי שבו, ערוך בקפידה ובצורה נאה ומכובדת המשלימה ומאירה את הטקסט. מפעלם של קרבצוב וליון הוא עבודה מרעית מן המעלה הראשונה – אבן דרך חשובה מאין כמותה בחקר יהדות ווהלין ותרבותה.

* "גלעד" כתב עת לתולדות יהודי פולין ותוצאותם היוצא אתם לשנתיים (נד-שנתון) ומתפרסם על ידי המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל-פולין, המרכז לחקר התבוצות על שם גולדשטיין-גורן, אוניברסיטת תל אביב.

דבר מצעיר

סליחה, סבא וסבתא שלך מוהלין?

קהילת יהדות ווהלין הייתה אחת הקהילות הגדולות ביותר באירופה עד מלחמת העולם השנייה. אחת מאבני היסוד של התרבות היהודית והחננועה הציונית, מהמשוררות והמרכזיות ביותר.

מתי המעט ששרדו את התופת ועלו ארצה, הקימו בישראל את ארגון יוצאי ווהלין על מנת להנציח את משפחותיהם וקהילתיהם, שהוכחדו בימי השואה. במסגרת יסוד הארגון הם הקימו בית הנצחה בנכדתיים, חמשמש פרכו התכנסות, תיעוד ותנצחת לקהילת הגדולה שאבדה. אנחנו שמחים לראות אתכם באירועים.

כזמן שהדור הראשון של שורדי השואה הולך ונעלם, ומפעלי ההנצחה הולכים ופוחתים. ברור כי עכשיו התור שלנו אם גם אתם בנים או בנות. נכדים או נכדות. אם אתם נינים של ילדי הקהילה חנו - מוטלת עלינו החובה הקדושה לזכור ולא לשכוח, וגם הדבוק להיות חלק מהקהילה שלנו וגם להשפיע על הפעילות שלנו.

נעים מאוד, אנחנו גל סגל ומור אפל, חברי הקהילה, דור שלישי לניצולי שואה שהגיעו מוהלין. קיבלנו על עצמנו לחזק ולחבר את מעגל בני הדור השלישי והרביעי, הנוסעים מהדור שקדם להם את לפיד הזכרון ומצטרפים למפעל החשוב של שימור זכרון הקהילות ווהלין, בשבילים וגם בשבילנו. בשביל הקהילה שלנו.

אנו מזמינים אתכם להצטרף אלינו לכנס ההתנעה של חזרות הצעירים, ב-10 ביוני 2024 בבית ווהלין. שלכם, גל ומור.

אירועים מרכזיים לשנת 2024

17.9

אזכרה שנתית
קהילת ווהלין

חברים ומארחים והחברים
חברי העסק מחברים מאופן כלכלי
לשנת קודמת ווהלין

10.6

מפגש התבונה
חזרות הצעירים

מפגש חנו של מור ומור
המפגש יהיה ביהודה

5.5

מסע הנחת הדורים
ערב יום השואה

הפעל חשבונית חברים
תכנית הסקס מתי חיים במספר כלכלי
שואת קהילת ווהלין

איך מצטרפים?

1. סורקים את הקוד עם המצלמה של הסלפון
2. ממלאים פרטים
3. הופכים להיות חברים
4. שאירים מעדכונים

סליחה? סבא או סבתא שלך מוהלין? הוקמה קבוצת צעירים לקהילת ווהלן

ווהלן, מר יאיר אפל שסקר את הקמת הארגון ופעילותו לאורך השנים עד ימינו. מר אפל קרא לנו להמשיך את שרשרת הדורות להנצחת יהודי ווהלן, בני משפחותינו.

מור וגל, שנינו דור שלישי לניצולי שואה שהגיעו מוהלין, אמרנו כי קיבלנו על עצמנו להוביל ולהרחיב את מעגל בני הדור השלישי והרביעי, הניצולים את לפיד הזיכרון ומצטרפים למפעל החשוב של שימור זיכרון קהילות ווהלן, החקר וההנצחה לדורות הבאים. בשבילם וגם בשבילנו. הצגנו את החזון הראשוני שגיבשנו להקמת קהילה פעילה לומדת ומגובשת המנציחה את הייחוד המשותף לכולנו.

לאחר מכן התקיים דיון חופשי בין הנוכחים, הודגש הרצון לחקור ולהנציח לא רק את מוראות השואה, אלא גם את החיים העשירים שקדמו לה והתרבות מבית. הועלו הצעות שונות ומגוונות וכיוונים מעניינים לעתיד.

כ-15 חברים התנדבו לצוות מוביל המגבש בימים אלה תוכנית עבודה ארוכת טווח.

בני הדור השלישי והרביעי, אנו קוראים לכם להצטרף אלינו יחד עם בני משפחה וחברים נוספים. מוזמנים להירשם: בקישור

<https://wkf.ms/3R73msk>

נמשיך ונדעך. נשמח לכל רעיון מחשבה ויוזמה שתצרו להעלות.

אל תהססו!

בברכת ימים טובים ושקטים ובתפילה לשובם של החטופים,

שלכם

מור אפל וגל סגל, מובילי הדור השלישי

בערב חג שבועות האחרון התכנסנו בני הדור השלישי של יוצאי קהילת ווהלן, לכנס ההתנעה של הדורות הצעירים.

לערב הזה קדמה שנה ארוכה של הכנות וגיוס הצעירים. כבר באזכרה השנתית של שנת 2023, שבה השתתפנו בעיצוב תוכנה של האזכרה וחשפענו עליה, ערכנו רישום של בני הדור השלישי והרביעי שהגיעו. המלחמה עכבה את התוכניות, ואולם בערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה, בטקס המרכזי של הנחת הזרים הנערך ברחבת היכל יהדות ווהלן, חולקו עלונים המזמינים את בני הדור השלישי והרביעי להצטרף לקבוצת הצעירים שתעשה כל שביכולתה להמשיך את ההנצחה והזיכרון. פנינו גם אל ראשי הקהילות בקריאה לצרף את צעירים מקהילותיהם. למעלה ממאה וחמישים אנשים הצטרפו דרך הפרסומים השונים.

בזמן שהדור הראשון של שורדי השואה הולך ונעלם, ומפעלי ההנצחה הולכים ופוחתים, גם הדור השני שירש את הזיכרון הולך ומתבגר, ברור כי עכשיו התור שלנו מוטלת עלינו החובה הקדושה לזכור ולא לשכוח, וגם הזכות להיות חלק מהקהילה שלנו ולהשפיע על הפעילות שלנו. אנחנו מזמינים אתכם להצטרף אלינו במסע החשוב הזה, לזכר סבא וסבתא ולזכר המשפחות שחרבו והקהילות שאבדו.

בערב חג השבתות, כאמור, נאספה קבוצה גדולה של בני הדור השלישי לדיון ולמחשבה על הכיוון הנכון לקבוצה זו. את הערב הובילנו מור אפל ואנוכי, גל סגל, לאחר שנה ארוכה של הכנות ולאחר שצורפנו להנהלת הארגון.

הערב נפתח בדבריו של יו"ר ארגון יוצאי

עם סגירת הגיליון נודע לנו על פטירתו של

משה טרוסמן היקר ז"ל, בן קהילת ווקיטנה

משחתפים בצעו בטחית, בע, הוכרים, הנינים וכל המשפחה

דברי ההספד של בתו גילה ברוך:

כאן ואבקח שיטנו
את גיך חזעדה
הוהת, כדי שיגיסו
אוחך פילמיח.
לחמת במלחמת
ישראל על הקמתה
והגנתה של המדינה.
בגיל 20 אמא ואתה
נישאתם. הבאתם
לעולם ארבעה
ילדים. למחת
הקשיים חגגתם את
החיים עם חברים,
במסיבות, בטיולים
בארץ ובעולם.
לנו לא היה חסר
דבר.

אבא, עצוב לי מאוד
וקשה להיפרד ממך,
האב גדול מאוד.
בימים האחרונים
חתך דתי בן הפחד
שהרגע הזה יגיע
לביך ההבנה שאתה
סובל מאוד.
ברצוני להודות לך
על שבאתם ללוח
את אבינו בדרכו
האחרונה.
רובכם מצירים את
סיפור הילד הקטן
שחייו התהפכו
כשהיה בן 9
במלחמה האיומה.
אין ניצול אבא,

כשפצעת וידך ושמתה מיד אבין, בברחה
לפירות והוא חור, אחי אותך בורעותיו
ורץ לפירות העבותים ברוקיסנה.
אין שדותם בערות בכפוד בלי אוכל
וללא בגדים חמים!

אחרי 6 שבועות בערות פגשתם את אמך
ואת מרים אחותך בת השלוש, אחרי
שכבר לא האמתם שחפגשו.
אחרי המלחמה, אבין חיאל נוצח בידי
האוקראינים. זה קרה סחודש לפני בר
המצווה שלך.

שתיים מדתם באירופה כפליטים עד
העלייה לארץ.
הבריטים שלחו אותך לקריסין ואתה
התחבאת בתוך שק גדול והתגנבת חזרה
לארץ.

לחמת כל השנים
למען ולמען המשפחה לא ויתרת, גידלת
ילדים, גמלת לנכדים ולנינים.
הזכרונות הטובים ממך ואיתך ישאר
בלבי לעצם.
לאחרונה עייפת. הבקשה שלך להצטרף
אל אמא נעמדה.
נח בשלום על משכבך, אבא יקר.
יהי ויכרך בך

ילקוט ווהלין 62 עמ' 72 "בר מצווה",
מאת: גילה ברוך

ילקוט ווהלין 65 עמ' 8 "יד בר ציג
השודים" מאת: משה טרוסמן
ילקוט ווהלין 67 עמ' 26 "ערב פסח -
זכרונות" מאת: משה טרוסמן

במזרח זריקן אטאקס יאן המיכאל אלטאזא וואס זיין

זר קהילת מיראזל-מילאניא

זר קהילות רוקיטא-סרני,
זיין יאן המיכאל אלטאזא וואס זיין

זר קהילת ברענא

זר קהילת רבאליאקא

זר קהילת קופל

זר קהילת צדאכא

זר קהילת רדביאל

זר קהילת אאסאל

זר קהילת נאיוואקק

זר מפקחת גראפקי

זר קהילת סאטש

זר קהילת סאטש

זר קהילת קאזקי

זר קהילת סאטש

זר קהילת באראק

זר קהילת קראונץ

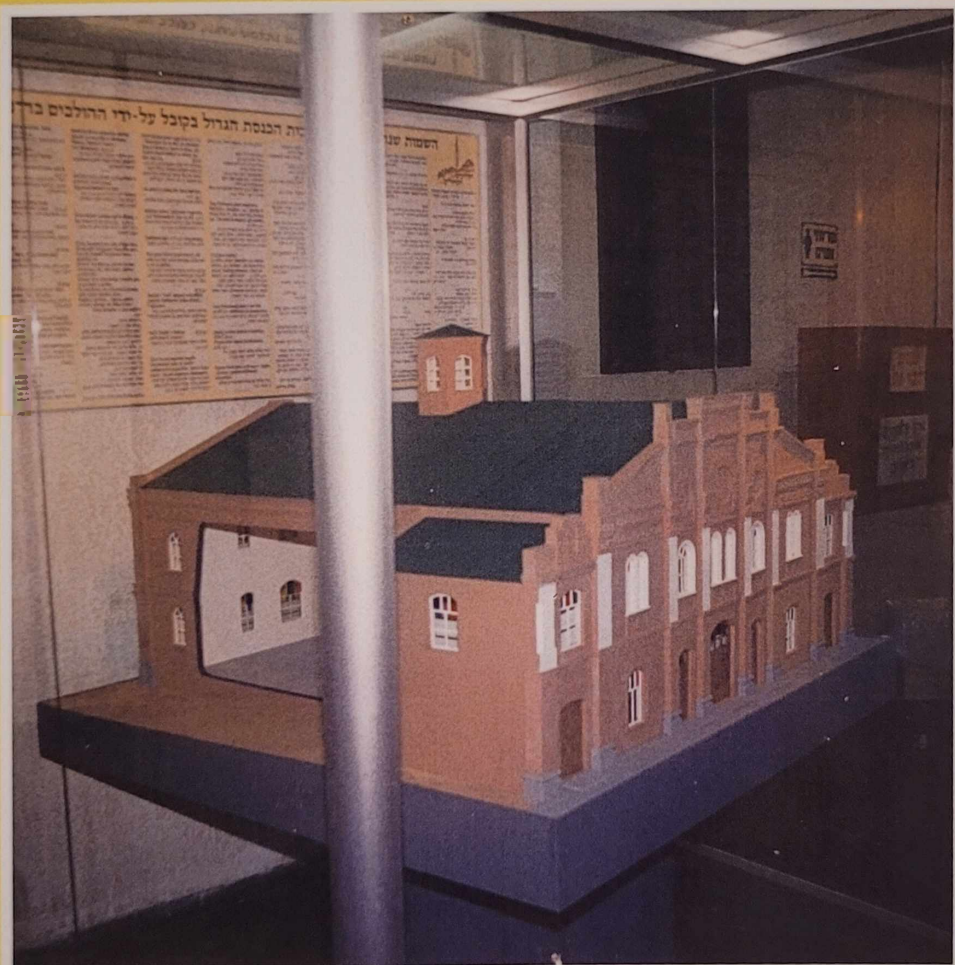
זר קהילת ויז'זה

זר קהילת רוזיטץ

זר קהילת סרניק

דגם בית הכנסת הגדול בקובל